

Pierre Broué

Trotskisterna i Sovjetunionen (1929-1938)

Ur *Cahiers Léon Trotsky* nr 6 1980

Franska originalets titel: *Les trotskystes en Union Soviétique (1929-1938)*

Översättning (från franskan): *Gunvor Karlström*

Innehåll

Presentation	i
Introduktion	1
Oppositionen under 1928	5
Oppositionens kris 1929	8
De första exekutionsplutonerna	14
Polisprovokationer allt vanligare	16
Oppositionen 1930	17
Oppositionens politiska liv	21
Politiska aktioner: hungerstrejker	26
Motståndet	28
Vändningen 1932-1933	31
Början på slutet	33
De sista åren	35
Det första bokslutet	40

Presentation

Denna text, som är skriven av den franske marxistiske historikern Pierre Broué¹, behandlar den trotskistiska rörelsens öde i Sovjetunionen. Den bygger på omfattande forskning i bl a tidigare stängda arkiv.

På marxistarkiv.se finns ytterligare ett par Broué-artiklar om den antistalinistiska oppositionen i Sovjet, [Oppositionen i partiet mot Stalin \(1930-32\) och den första Moskvarättegången](#) och [Trotskij och blocket mot Stalin 1932](#), som i mer detalj behandlar en speciell ”episod” i oppositionens långa historia. De kompletterar föreliggande artikel.

Mer lästips

På marxistarkiv.se finns även mycket annat som tar upp olika aspekter av antistalinistiska oppositionen. Här följer exempel på detta.

Dokument

Trotskij: [Den nya kursen](#) (1923) och [Tredje internationalen efter Lenin](#) (1928)
[Förenade vänsteroppositionens plattform](#) (från 1927)
 Rakovskij: [Brev till Valentinov](#). (1928)

Om oppositionens historia och politik

Kenth-Åke Andersson: [Utvecklingen i Sovjet](#) och [Om kinesiska revolutionen 1925-27](#)
 Hans Björkman och Peter Widén: [Vänsteroppositionen i Sovjetunionens kommunistiska parti 1923-27](#).
 Christer Franzén och Per-Olof Mattsson: [Vänsteroppositionen i Sovjet 1923-28](#), och [Vänsteroppositionen inom Komintern](#).

Repressionen mot oppositionen

Kenth-Åke Andersson: [Om Moskvarättegångarna](#)
 Pierre Broué: [Moskvaprocesserna](#)
 Vadim Z Rogovin: [Stalins Stora terror](#)

Anmärkningar

På några ställen i Broués artikel hänvisas till en dokumentbilaga som saknas i denna utgåva (ett urval av dessa dokument håller på att översättas och kommer att publiceras senare).

Tillägg (markerade *Red anm*) har gjorts till några av noterna, det rör sig då huvudsakligen om kompletterande hänvisningar till svenska källor.

November 2007
 Martin Fahlgren

---

¹ För en närmare presentation av författaren, se [Kortfattad presentation av P Broué](#) och [Bibliografi](#) (båda på marxistarkiv.se), som ger en (ofullständig) lista med böcker som Broué är författare eller medförfattare till. För en utförlig politisk biografi över Broué, se [Pierre Broué \(1926-2005\) - En stor historikers liv och verk](#) av Vincent Présumey.

Introduktion

Den proletära diktaturens organ kan inte godta att det i den proletära diktaturens land existerar en olaglig antisovjetisk organisation, som, även om den är liten till antalet, ändå äger egna tryckerier, egna kommittéer, försöker organisera antisovjetiska strejker och förbereder sina anhängare på ett inbördeskrig mot den proletära diktaturen! (...)

Det verkar inte som om alla partimedlemmar klart inser att det finns en djup avgrund mellan den gamla trotskistiska oppositionen inom SUKP och den nuvarande olagliga trotskistiska organisationen som befinner sig utanför Sovjetunionens kommunistiska parti. Men det är hög tid att ta till sig denna uppenbara sanning. Det är alltså helt oacceptabelt att inta denna "liberala" attityd gentemot aktiva olagliga trotskistiska organisationer som ibland tar sig uttryck hos vissa partimedlemmar. Alla partimedlemmar måste ta till sig detta.

Ledare i *Pravda* 24 januari 1929

Att "exilpapperen" så länge har varit oåtkomliga har bidragit till att det finns en viss skevhet i många historiska arbeten om Sovjetunionen (SSSR). I avsaknad av de dokument som idag finns tillgängliga, har vänsteroppositionen, och därefter den från denna härstammande Fjärde internationalen, bara blivit en återspeglning av Trotskijs bländande skrifter. I själva verket utgjorde organisationen, och därefter den bolsjevik-leninistiska strömningen inom Sovjetunionens kommunistiska parti, kärnan i den internationella Vänsteroppositionen – inom den Kommunistiska internationalen – och slutligen i Fjärde internationalen. Via de sovjetiska aktivisterna existerar en verklig härstamning, en konkret historisk förbindelse mellan bolsjevismen och trotskismen, medan den traditionella uppfattningen är att det mellan dessa två bara finns likheter i åsikter, ja kanske t o m en enkel upprepning.

Arbetet med Trotskijs *Samlade verk*¹ har lett oss på spåren till hans stridskamrater i själva Sovjetunionen. Genom vårt arbete med dokumentationen har vi först och främst upptäckt den viktiga roll som de ryska oppositionsmedlemmarna spelade som ledare för aktivister inom kommunistpartierna utomlands, antingen i "exil" inom diplomatin eller på ekonomiska uppdrag, som till exempel Christian G Rakovskij och Preobrazjenskij i Paris.²

Dessa aktivister på regeringsuppdrag utförde i själva verket en del av sin politiska aktivitet inom ramarna för "fraktionsarbete" – det var alltså via dessa personer som den ryska oppositionen kunde bilda sina egna grupper utomlands. Man vet till exempel att det var Pjatakov, ombud i Paris för den Förenade oppositionen, som finansierade upprättandet av *Contre le Courant* och 1926 förgäves strävade efter att ena de franska oppositionsgrupperna³. Man vet också att de första initiativen för att inrätta en enad opposition i Tjeckoslovakien uppmuntrades och stöddes materiellt av den sovjetiske diplomaten Kanatjikov⁴. Tyskan Ruth Fischers⁵ memoarer vimlar av den sortens detaljer: A V Herzsberg⁶, attaché vid handels-

¹ Åtta volymer har kommit ut sedan två år. De täcker perioden mars 1933-mars 1936.

² Christian Rakovskij (1873-1941), rumänsk bulgarisk socialist, medlem i den bolsjevikiska centralkommittén efter revolutionen och ordförande i folkkommissariernas råd i Ukraina. SSSR:s ambassadör i Frankrike november 1925-oktober 1927. Jevgenij A. Preobrazjenskij (1886-1938), tidigare partisekreterare, ledande i Vänsteroppositionen där han var framträdande teoretiker i ekonomiska frågor, var placerad någon tid i Paris 1927.

³ Jurij L Pjatakov (1890-1937), son till en industriidkare, från början anarkist, gick med i partiet 1910, ledande i partiet i Ukraina under inbördeskriget och var en av de första i Vänsteroppositionen 1923. Han var placerad i Paris några månader 1926.

⁴ Simon I. Kanatjikov (1879-1940), gammalbolsjevik som stod nära Zinovjev, chef för sovjetiska pressbyrån i Tjeckoslovakien 1927. Tjeckoslovakiska polisrapporter från den tiden innehåller formella anklagelser mot honom för att ha finansierat Oppositionen i landet och att ha deltagit i ett möte med oppositionella som organiserades av Neurath 23 november 1927.

⁵ Ruth Fischer var täcknamnet för – och senare den verkliga identiteten hos – Elfriede Eisler (1895-1961) som var ledare inom "vänstern" i det tyska kommunistpartiet 1920-1924 och en av ledarna i detta parti 1924-25

legationen i Berlin, G I Safarov⁷, medlem av delegationen i Istanbul där han inte bodde, N N Perevertsev⁸, medlem av en internationell järnvägskommission i Genève, för kors och tvärs genom Europa för den ryska Vänsteroppositionens räkning, som dessutom räknade med tre fast anställda vid legationen i Berlin, Isajev, Turov och Kapfinskij⁹. Fischer nämner också den hemliga roll som den ryske trotskisten E B Solntsev spelade som rådgivare och ledare inom den tyska vänstern¹⁰. Hon nämner också att ett tjugotal sovjetiska funktionärer i utlandstjänst i december 1927 deltog i oppositionens internationella konferens som, under ordförandeskap av ryssen Safarov och i närvaro av just Solntsev¹¹, ägde rum samtidigt med sovjetiska kommunistpartiets femtonde kongress.

1928 utgjordes en av förbindelselänkarna mellan Vänsteroppositionen och de franska sympatisörerna av en medlem i handelsdelegationen, chefen för informationsbyrån, den röde professorn Solomon Tjarin, kallad Joseph¹².

Man bör tillägga att många kommunistiska aktivister som engagerade sig i Vänsteroppositionen gjorde detta med utgångspunkt från sitt ställningstagande till den ”ryska frågan”. Dessa män hade varit i SSSR, där de ofta arbetat och hade där vunnits över till oppositionen. Den mest kända är givetvis katalanen Andrés Nin, som var sekreterare i Moskva för den röda fackföreningsinternationalen och medlem i huvudstadens sovjet, och som från och med 1923 var medlem i oppositionen och ledare för dess internationella utskott. Det var i Moskva som Nin till exempel rekryterade den svarte bageriarbetaren Sandalio Junco som skulle överföra ”trotskismen” till Kuba¹³. På samma sätt grundades den första vänsteroppositionsgruppen i

---

genom Zinovjevs och kommunistiska internationalens inflytande. Hon utslöt ur partiet 1926 och grundade Leninbund som ville vara den ”tyska” motsvarigheten till den Enade oppositionen i SSSR, men lämnade denna efter Zinovjevs och Kamenevs kapitulation inför Stalin. Hon var flykting i USA under andra världskriget och publicerade där 1948 sin bok *Stalin and German Communism*, ett mycket polemiskt verk med en blandning av minnen och personliga vittnesbörd.

⁶ R. Fischer, *op. cit.*, s. 594. Aleksandr Hertzberg (1892-193?), gammalbolsjevik från Leningrad, utsluten 1927 och återinsatt samtidigt som Zinovjev och Kamenev. Han dömdes till sex års fängelse 1935 under processen mot dessa båda.

⁷ *Ibidem*, s. 586-588. Georgij I. Safarov (1891-1942), bolsjevik från 1908, utvandrat till Frankrike, därefter till Schweiz, under kriget, specialiserad inom Komintern på frågor som gällde Fjärran östern. Han hade kontakt med Zinovjevgruppen och sändes till Peking som diplomat 1926. Han förflyttades till Istanbul 1927.

⁸ *Ibidem*, s. 587. Ruth Fischer klargör att N.N. Perevertsev hade ett tillstånd som tillät honom att resa gratis på alla europeiska sträckor. Vi har mycket lite information om mannen som hade varit en av ledarna för Oppositionen i Ukraina och vars täcknamn i Västeuropa var ”Pierre” eller ”Peter”. Ruth Fischer kallar honom ”zinovjevist”, men han kapitulerade långt efter zinovjevisterna efter att ha varit fängslad i Verchneuralsk, där Jakovin beskriver honom som en av ”unga”, och där han blev en av ledarna för gruppen med vänstertendenser Voinstvuiouchtjij Bolsjevik (militanta bolsjeviker).

⁹ *Ibidem*. Vi vet ingenting om dessa tre män.

¹⁰ *Ibidem*, s. 587, 604. Eleazar B. Solntsev (1900-1936), aktivist från Oktobergenerationen, ekonom, medlem i den ”trotskistiska” Oppositionen från 1923, betraktades som en av de unga ledarna i Oppositionens andra generation. Han hade arbetat någon tid som ekonom inom Amtorg i USA innan han placerades i Berlin varifrån han återkallades 1928 och genast skickades till isoleringen. Ruth Fischer tar miste när hon placerar hans gripande kring 1935: han var fängslad i Verchneuralsk redan 1930, och en rapport från en av hans kamrater meddelar att han kom från isolatorn i Tjeljabinsk där han troligen var fängslad 1929 efter att först ha varit fängslad i Petro-pavlovsk. I nummer 7 kommer vi att publicera en rapport han skrivit om Oppositionen i utlandet, daterad 8 november 1928.

¹¹ *Ibidem*, s. 604. I exildokumentet från Harvard har vi funnit många hänsyftningar på denna ”Berlinkonferens”, som med all säkerhet utgjorde en viktig etapp i Vänsteroppositionens historia i Kommunistiska internationalen, men fram till nu är det egentligen Ruth Fischer som på tjugo rader ger mest information i frågan.

¹² Tjarin, som var känd inom Vänsteroppositionen under sitt alias ”Joseph”, kapitulerade 1929. Denna affär kommer vi att behandla i nr 7 av *Cahiers Léon Trotsky*.

¹³ Andrés Nin Pérez (1892-1937), katalansk lärare, aktivist inom Socialistisk ungdom, därefter sekreterare i CNT, kom till SSSR 1920 och stannade där som sekreterare i Röda fackföreningsinternationalen. Han utvisades 1920 och mördades av GPU i Spanien 1937. Angående hans kontakter med Sandalio Junco (1902-1942), varom

Brasilien av den förre kommunistpartirepresentanten i Moskva, Rodolfo Coutinho¹⁴. Majoriteten av medlemmarna i vänsteroppositionen i Kina, från och med Liu Renjing¹⁵, anslöt sig till oppositionen när de var studenter vid Universitetet för österns folk i Moskva mellan 1925 och 1927. En av de första tjeckiska trotskisterna var en aktivist från Brno, Vladislav Burjan, som hade varit en av de första ledarna för tjeckiska KP, flykting i Moskva 1925, rekryterad av oppositionen samtidigt med ordföranden för Tjeckoslovakiens kommunistiska ungdomsförbund, Karel Fischer, kallad Michalec, som var "zinovjevist" tillsammans med sin serbiske vän Voja Vuyović, medan Wolfgang Salus¹⁶, den unge delegaten från Prag vid en konferens för ungdomsförbund i Moskva, vid denna konferens träffade ryska oppositionella som övertygade honom om att oppositionens plattform var korrekt. Vi vill också nämna att Vänsteroppositionen i Nordamerika upprättades på initiativ av två delegater vid kommunistiska internationalens sjätte kongress, amerikanen James P Cannon och kanadensaren Maurice Spector¹⁷, som i sina kongresspapper hade hittat "Kritik mot den kommunistiska internationalens programförslag", som Trotskij just hade färdigställt i Alma-Ata¹⁸, och som okända personer diskret hade stoppat in i pappersbunten.

Men idag finns ytterligare ett skäl att noga studera Vänsteroppositionens historia i Sovjetunionen efter dess uteslutning från partiet i december 1927. Det är att kampen mot "trotskismen" utgjorde en avgörande etapp i utvecklingen och uppkomsten av den stalinistiska diktaturen, och att det var mot "bolsjevik-leninisterna" som man byggde upp och fulländade den tidens system med polisapparat, GPU, Gulag, ett system som först nyligen har upptäckts av en mängd låtsat naiva eller äkta dumskallar. Ur denna synvinkel betraktar vi inte den ryska Vänsteroppositionens historia enbart som en episod, utan som en avgörande del av hela Sovjetunionens historia.

För att ge en bättre bild av de utgivna dokument som återfunnits bland Trotskijs exildokument¹⁹ har vi här fördjupat oss i "trotskisternas" underjordiska organisation i Sovjet-

legenden berättar att han riktade anklagelser mot Stalin offentligt vid en officiell mottagning och som mördades av ett kommando från kommunistpartiet i Kuba, se Robert J. Alexander, *Trotskyism in Latin America*, s. 217.

¹⁴ Om Rodolfo Coutinho, lärare, medlem i centralkommittén i Brasiliens kommunistparti från dess bildande, delegat i Moskva 1924-27, vet vi endast att han hade kontakter med Vänsteroppositionen i början av dess existens och dog i förtid. Se även John F. W. Dulles, *Anarchists and Communists in Brazil*, s. 421.

¹⁵ Liu Renjing (född 1899) gick 1920 med i Li Dazhaos grupp, den första marxistiska gruppen i Kina, och deltog vid Kinas kommunistiska partis grundningskongress. Han studerade i SSSR och gick tillsammans med de flesta av sina kamrater med i Vänsteroppositionen där han var aktiv under namnet "Lenskij". När han lämnade SSSR kallade han sig "Nelsey", därefter "Niel Sih".

¹⁶ Vladislav Burjan (1901-193?), socialist vid 16 år, dömd till tio års fängelse efter generalstrejken 1920, vald till det första verkställande utskottet i det tjeckoslovakiska kommunistpartiet. Han frigavs 1922, lämnade landet 1925 och arbetade i SSSR som journalist under pseudonymerna Rilke, Rülke och Rielke. Han gick med i den ryska Oppositionen 1926. Karel Fischer kallad Michalec (född 1901), socialist 1918, hade varit ledare för tjeckoslovakiska ungdomsorganisationerna, zinovjevist. Serben Voja Vucović (1895-1937), tidigare studerande i Frankrike där han hade bildat den kommunistiska ungdomsorganisationen. Ledande inom jugoslaviska ungdomsorganisationen och var också en av de "internationella" inom det jugoslaviska partiet. Wolfgang Salus (1909-1953), son till en känd författare, aktiv inom ungdomsorganisationen sedan 1934, var 1927 ansvarig för denna i Prag. Enligt närstående var det vid en internationell konferens han träffade Trotskij själv och anslöt sig till hans position.

¹⁷ James Patrick Cannon (1890-1974), veteran från IWW och vänsterflygeln inom det amerikanska socialistpartiet, var tillsammans med W. Z. Foster ledare för en av de tre "fraktioner" som kämpade om ledningen för det amerikanska kommunistpartiet. Maurice Spector (1898-1968) föddes i Nikolajev och emigrerade som mycket ung till Kanada med sina föräldrar. Han började som aktiv 1917, gick med i kommunistpartiet 1921 och blev 1922 ordförande i dess "lagliga" organisation, Workers Party of Canada. Han vägrade att genomföra några partisanktioner mot de kanadensiska aktivister som sympatiserade med den ryska Oppositionen.

¹⁸ Cannon berättade om hur detta gick till i *History of American Trotskyism* (s. 49 i 1979 års upplaga). [Trotskijs kritik finns i svensk översättning i *Tredje internationalen efter Lenin* på marxistarkiv.se – Red anm]

¹⁹ Vi påminner om att dessa "exildokument" som länge utgjorde den "slutna sektionen" av Trotskijarkiven, deponerades i Houghton Library, biblioteket i Harvarduniversitetet, öppnades för allmänheten 2 januari 1980.

unionen, från den dag den gick under jorden i december 1927 vid den femtonde kongressen fram tills de sista överlevande var borta. Vi påminner om att den tendens som uteslöts vid femtonde kongressen, den ”Förenade oppositionen”, vid den tiden hade existerat i ett och ett halvt år och att den hade bildats 1926 genom att två av de äldsta ”fraktionerna” i partiet gick samman, vänsteroppositionen, kallad ”1923 års opposition” och samlad kring Trotskij, samt den ”nya oppositionen” bildad 1925 i Leningrad av Zinovjev och Kamenev²⁰.

Efter att ha fråntagit den ”Förenade oppositionen” möjlighet att uttrycka sig, genom att anklaga den för ”fraktionsaktiviteter”, och efter att ha gripit flera av dess ansvariga efter en provokation som organiserades av GPU (affären med tryckeriet och ”Wrangels officerare”)²¹, tog partiledningen – Stalin med stöd av Bucharin – vid femtonde kongressen ett avgörande steg genom att förklara att det var omöjligt att tillhöra partiet och samtidigt stöda oppositionens idéer. Under själva kongressen splittrades då oppositionen. Kamenev och Zinovjev, som åtföljdes av kärnan i den gamla oppositionen i Leningrad, förklarade att de inte längre försvarade de idéer som de dittills hade stött. Christian Rakovskij hävdade däremot i en deklARATION – även undertecknad av Smilga, Muralov och Radek – att bolsjevik-leninisterna var beslutna att fortsätta kampen till försvar för oppositionens plattform och principer, och krävde att de som uteslutits ur partiet skulle få återvända, på grundval av deras rättigheter²².

Det kunde se ut som om den Förenade oppositionen splittrades i två huvudgrupperingar, ”zinovjevister” och ”trotskister”, men så var inte fallet. I T Smilga²³, en av de främsta ledarna för den tidigare ”nya oppositionen” och som hade bekämpat Vänsteroppositionen 1923-1925, bröt med Zinovjev-Kamenev, skrev under Rakovskijs text och anslöt sig till Trotskij. Vidare följde en stor del, framför allt ungdomar, från den gamla Leningradoppositionen Safarov och vägrade följa sina historiska ledare på kapitulationens väg. Trotskisterna trängde till och med in i zinovjevistledarnas närmaste omgivning genom att rekrytera Kamenevs egen sekreterare Filip Schwalbe.²⁴

Detta var ett avgörande faktum som inte i grunden påverkades vare sig av Zinovjevs och Kamenevs regelrätta kapitulation 27 januari 1928, då de meddelade att de gav upp de idéer som de tidigare hade hyst, eller av demoraliserade ”trotskister” som Jurij Pjatakov, som kapitulerade några månader senare: större delen av Vänsteroppositionens trupper som hade jagats ut ur partiet, bataljonerna av tusentals okuvliga, ställde sig hädanefter under Trotskijns fana.

²⁰ Grigorij J. Radomyskij kallad Zinovjev (1883-1936) och Lev B. Rosenfeld kallad Kamenev (1883-1936), gammalbolsjeviker som 1923-25 tillsammans med Stalin bildade trojkan mot Trotskij, drog 1925 med sig hela partiorganisationen i Leningrad till den ”nya oppositionen”. 1926 hade de på Trotskijns begäran erkänt de fraktionella metoder som trojkan använt mot honom, och ingick med 1923 års Opposition som han ledde, ett avtal om samgående som gav upphov till den ”Förenade oppositionen”.

²¹ Angående denna provokation organiserad av GPU mot den Förenade oppositionen, se de dokument som publicerats i *Cahiers Léon Trotsky* nr 4 s. 21-37. [En kortfattad beskrivning av denna affär finns i I Deutschers *Den avväpnade profeten*, kap 5. ”Den avgörande drabbningen: 1926-1927” – *Red anm*]

²² Jfr dokument ss.71-73. [Ingår ej här – *Red*]

²³ Ivar T. Smilga (1892-1938), partimedlem 1907, son till en lettisk bonde, var den yngste i centralkommittén i oktober 1917 och Lenins nära medhjälpare före upprорот. Ordförande i sovjeten för Östersjöflottan, därefter arbetade han i Röda armén under inbördeskriget och slutligen med ekonomiska uppgifter i administrationen.

²⁴ Jfr s. 9

De främsta ledarna i Vänsteroppositionen 1927. Från vänster till höger, sittande (främre raden): L. Serebrjakov, K. Radek, Trotskij, M. Boguslavskij och J. Preobrazjenskij. Stående: C. Rakovskij, J. Drobnis, A. Beloborodov och L. Sosnovskij

Oppositionen under 1928

Syftet med de första gripandena 1927 och början på massdeporteringarna 1928 var att krossa Vänsteroppositionen som organisation och beröva den sina ledare och medlemmar. De följande veckornas och månadernas arresteringsvågor, fängelsestraff och förvisningar som drabbade många hundra aktivister, hade samma syfte, med det ytterligare målet att utrota de oppositionshärdar som fortfarande kunde märkas. Men ändå erkänner man i både tal och den officiella pressen i början av 1929 att dessa ansträngningar var förgäves. Oppositionen överlevde och gick framåt under 1928. Den såg dock inte likadan ut som under 1927, då den var en ”fraktion” inom det officiella partiet. I fortsättningen är den genom omständigheternas makt – och GPU:s beslut om repression – splittrad i två delar. Å ena sidan den olagliga och underjordiska delen, som utgjordes av de aktivister som ännu inte nåtts av repressionen genom att de var alltför kända eller alltför okända. Å andra sidan en del som var praktiskt taget laglig – ”öppen” om man vågar säga så – som fungerade i stort sett inför allas ögon i deportationszonerna (exilen) som man började kalla ”kolonier” av deporterade, där man kunde träffas, diskutera, skriva och framför allt brevväxla i stort sett fritt.

Om den underjordiska delen vet vi mycket litet förutom de rapporter som finns i arkiven, och som är noggrant utformade med tanke på behovet att skydda de underjordiska. Men vi vet att sedan Trotskij och hans kamrater hade gripits och skickats i exil fungerade ett underjordiskt ”center” i Moskva lett av gammalbolsjeviken från Ural, Boris Michailovitj Jeltsin²⁵. Han skickade posten med en aktivist, metallarbetaren från Moskva Michail Bodrov som körde en släde dragen av tre hästar iförd helskäggs och en typisk muzjikblus och i fortsättningen skötte

²⁵ Boris M. Jeltsin (1875-1937?), partimedlem 1899, bolsjevik 1903, var ordförande i sovjeten i Jekaterinoslav 1917 och medlem i sovjeternas allryska verkställande utskott. Sedan 1923 var han en av de ledande inom Vänsteroppositionen. Angående hans roll på ”centrum”, jfr Victor Serge *En revolutionärs minnen* (René Coeckelbergs, 1975), s. 265, 281, 336.

transporten av värdefulla dokument som han i Alma-Ata överlämnade till Leon Sedov²⁶. Vi vet också att det fanns kärnor av oppositionsgrupper i nästan alla Sovjetunionens större städer: Victor Serge har berättat om gruppen i Leningrad, där bland annat Alexandra Lvovna Sokolovskaja fanns, Trotskijs första hustru och mor till hans döttrar. Vi vet också att bland de cirka 150 aktivister som greps i Moskva i januari 1929 fanns några av de ansvariga för oppositionens underjordiska press sedan 1928, bland annat en av de ”gamla” från episoden med det underjordiska tryckeriet från 1927, den invalidiserade extjekisten Chanaan Markovitj Pevzner²⁷. En av ledarna i Moskva var Lanutjevskij.

Vissa av de oppositionsledare som verkade utanför fångelserna och kolonierna var inte fria medborgare som utövade underjordisk verksamhet. De var olagliga, män och kvinnor som var kända av GPU men som lyckats hålla sig undan och levde inom den partimiljö där de var allmänt aktade och drog nytta av en ”liberalism” som *Pravda* beklagar sig över. Att de klarade sig visar ju också att de rörde sig i en miljö som långt ifrån att vara fientlig erbjöd dem gästfrihet, hjälp och skydd. Två exempel: i Bogorodask gömde arbetarna i Glukovfabriken i flera dagar en av sina egna, den oppositionella Stukolkin, och lyckades få ut honom ur staden mitt för näsan på GPU²⁸. I sina nyligen publicerade memoarer talar för övrigt den tyska kommunisten Rosa Léviné-Meyer om sina möten i Moskva med Grigorij Jakovlevitj Jakovin, en av ledarna från ”centret” och gift med hennes väninna historikern Pankratova. Jakovin lämnade Leningrad där han var alltför känd och flyttade till Moskva där han bodde hemma hos kamrater: han skaffade sig till och med en passersedel så att han kunde ta sig in i hotell Lux och diskutera med utländska kommunister. Han kunde till och med då och då återvända till Leningrad för att upprätta kontakter²⁹.

De rapporter som kom från Sovjetunionen till utlandet – till L D och hans son Ljova – nämner aktiviteterna i denna sektor av oppositionen: tryckning av flygblad och till och med broschyrer, underjordisk spridning, insamlingar till fångarna, men också ingripanden på partimöten och i arbetarförsamlingar, särskilt bland de arbetslösa, öppna kandidaturer till fabrikskommittéer och sovjeter, och rapporterna berättar också om odiskutabla framgångar. Oppositionens ”fria” underjordiska sektor hade verkligen lyckats överleva och var aktiv, trots allt fler hinder, förtrycket, början på uppmaningar till angiverier och de allt vanligare provokationer som vid den här tiden tycks ha påverkat nästan alla lokalgrupper.

Oppositionen andra del, antagligen den största för den växer hela tiden på bekostnad av den första, består av kolonierna av deporterade – i Harvardkorrespondensen finns 107 uppräknade under 1928 – och snart också intagna i de fångelser som på nytt har öppnats speciellt för motsträviga bolsjevik-leninister, ”isolatorerna” (isoleringsavdelningarna). Denna sektor har vi mer kunskap om. Under de nio första månaderna 1928 kommer nästan all post från de deporterade fram, även om breven öppnas både vid avstämplandet och vid framkomsten. En intensiv debatt har börjat mellan de landsförvisade. Dessa personer, som kommer från alla ”sektorer” av partiet och Sovjetstaten, och som några månader tidigare fortfarande innehade höga ansvarsposter, de har nu tid att dra slutsatser, fundera över de senaste årens erfarenheter, påbörja teoretiska arbeten, noga läsa dokumenten från partiet och Internationalen och föra en sorts stafettdiskussion sinsemellan. En del av de oerhört intressanta dokument som blir följden trycktes på den tiden i *Biulletin* och översattes ibland till andra språk. Vi kan nämna

²⁶ ”Iz Orenburgskoi sselki”, biblioteket i Harvard, 17399. Enligt katalogen är visserligen inte författaren till detta dokument identifierad, men det rör sig uppenbarligen om Victor Serge, vilket bekräftas av jämförelser med hans korrespondens.

²⁷ V. Serge, op. cit., s. 335 och *Destin d'une révolution* s. 126.

²⁸ ”Brev från Moskva”, *Biulleten Oppositsii*, nr 1/2, s. 17-18.

²⁹ Rosa Léviné-Meyer, *Inside German Communism*, appendix ”Jakovin and Pankratova”, s. 209-213. Grigorij Ja. Jakovin (1896?-1938) var historiker och utexaminerad från Röda lärarnas institut.

”Kritik av den kommunistiska internationalens programförslag” som utarbetats av Trotskij i Alma-Ata, Rakovskijs brev till Valentinov känt under namnet ”Maktens yrkesfaror”. I Harvard finns en annan ”Kritik av den kommunistiska internationalens programförslag” av Dimitrij Lapin, som Trotskij uppskattade mycket. Men vi har varken ”Centrismens jordbrukspolitik” av L S Sosnovskij eller Smilgas och Preobrazjenskijns arbeten (”Den proletära diktaturens erövringar i revolutionens elfte år”), Rakovskijs ”Den socialistiska diktaturens lagar”, Solntsevs ”Lagen om den ojämna utvecklingen hos Marx” och så vidare. Det har under marxismens historia sällan skådats en så rik och skapande period – och så dåligt kända eller helt okända resultat: dessa verk återspeglar bara en liten del av de deporterades teoretiska produktion.

Men det handlar inte om akademiska arbeten. ”Kritik av programförslaget” är avsett för alla sektioner inom den kommunistiska internationalen. Man anstränger sig särskilt att diskutera texter som ska uttrycka en kollektiv ståndpunkt, och texterna cirkulerar. Trots att det var ont om tid har det just för denna text förekommit en sorts remissprocedur i kolonierna: av de två texter som stod emot varandra fick Radeks ett halvt dussin signaturer medan Trotskij fick flera hundra.

Men de politiska problem som uppstår är varken omotiverade eller abstrakta. Även om de första kapitulationerna är isolerade företeelser – ex-zinovjevisterna Safarov, Ilja Vardin³⁰, men också ex-trotskisterna Pjatakov, Serebrjakov, Antonov-Ovsejenko, Krestinskij³¹ – så är de inte desto mindre oroande tecken på bräcklighet hos män som trodde att de var ”hårda”, men som gav upp så fort repressionen startade. Denna ”andra våg” – den första var Zinovjev-Kamenev – tas i allmänhet inte så allvarligt och den påverkar inte oppositionens verkamma krafter och särskilt inte dess moral. Majoriteten av de oppositionella i exil känner igen sig i Sosnovskijns rasande replik till den kapitulerande Vardin: ”Glöm inte att du är död!”³²

Radeks utveckling tycks i så fall farligare, så som den ter sig i förhören och i de tvivel han först ger uttryck för i sina brev. Denne man är oerhört intelligent och en begåvad journalist, men också känd för sin politiska ombytlighet och sin impulsivitet. 1927 var han ytterst reserverad gentemot ”Oppositionens plattform” och föreslog bland annat att ”termidor” som oppositionen varnade för kanske redan hade inträffat. Han ville inte som plattformen avsäga sig perspektivet på ett ”andra parti” och hamnade till sist nära de element som låg mest till vänster, nära decisterna. Men i början av 1928 slog han om: apparatens omslag efter vete-krisen och strejken i spannmålsleveranserna i början av 1928 och beslutet att använda tvångsmedel mot kulakerna³³, tyckte han visade på att det förekom en verklig ”vänstervändning” från den stalinistiska ledningens sida som han bedömde som positiv.

I mars 1928 befinner han sig landsförvisad till Tobolsk, och GPU har intresse av att visa honom välvilja. De beviljar honom tillstånd att träffa sina närmaste vänner, Beloborodov och Preobrazjenskij, hos Smilga i Tomsk, då den senare fick tillstånd att lämna Kazan. Radek

³⁰ Ilya V. Mgueladze, kallad Vardin (1890-1943), partimedlem sedan 1907, var en av ledarna i partiet och för sovjeterna i Saratov 1917, gick därefter med i Zinovjevs opposition före den Enade oppositionen.

³¹ Leonid P. Serebrjakov (1890-1937), metallarbetare, bolsjevik 1905. Fängslades och deporterades flera gånger under tsarismen; centralkommitténs sekreterare, medlem av Vänsteroppositionen 1923. Vladimir A. Antonov-Ovsejenko (1884-1938), först officer, dödsdömd för att ha deltagit som mensjevik i revolutionen 1905, rymde, samarbetade med Trotskij i exil, gick med i partiet igen tillsammans med honom 1917. Han var politiskt ansvarig i Röda armén. Nikolaj N. Krestinskij (1883-1938). Tidigare student, bolsjevik 1903, centralkommitténs sekreterare och medlem i Oppositionen från 1923.

³² Brev från L. S. Sosnovskij till Ilja Vardin 30 maj 1928, *Biulleten Oppositsii* nr 3/4 september 1929 s.19. Sosnovskij syftar på en judisk sedvänja vid begravingar.

³³ Medelbönder. Under NEP-åren hade de berikat sig och stärkt det småborgerliga trycket på landsbygden. I början av 1928 vägrade de leverera vete till städerna. Detta ultimatum fick Stalin att ändra sin prokulaklinje och påbörja politiken med tvångskollektivisering på landsbygden.

skriver mycket och försöker övertyga sina kamrater i exilen. Reaktionerna låter inte vänta på sig. Men han får bara alltmer bråttom. Han dras med av sin egen iver och är synnerligen sårad av ”bajonettattackerna” som från alla håll riktas mot honom – uttrycket är Trotskij – och drar i krig mot den permanenta revolutionen, och sedan mot Vänsteroppositionens politik vad gäller den kinesiska revolutionen. Trotskij kan inte låta bli att svara. Det gör han i ett brev daterat 17 juli 1928 med en hård kritik mot Radeks teman, som trots allt ändå inte bryter tendenssolidariteten med honom, eftersom han avslutar med att det är nödvändigt att ”säga detta utan att frukta försöken från en ‘monolitisk’ motståndare att utnyttja våra meningsskiljaktigheter”.

Eftersom oppositionens inställning står fast, liksom dess framgångar, blir det i själva verket nödvändigt med en hårdare repression så fort krisen i ledningen, som Trotskij kallar ”center-högerblocket”, uppstår och låter ana brytningen mellan Stalin och Bucharin. Från slutet av september avbryts plötsligt den normala postgång som de deporterade dittills i praktiken hade fått åtnjuta. GPU vidtar åtgärder som ger dem möjlighet att sortera i posten och bara släppa fram de brev som de har beslutat sig för att släppa igenom, och skaffar sig också möjlighet att helt avbryta varje brevväxling om de anser det nödvändigt. Eftersom det är uppenbart att dessa åtgärder inte räcker dyker en representant för GPU:s ledning, Volinskij, upp i Alma-Ata 16 december och meddelar L D:

”Era kamraters aktiviteter i detta land har den senaste tiden antagit en definitivt kontrarevolutionär natur; de villkor under vilka ni har placerats i Alma-Ata ger er all möjlighet att leda dessa sysslor, och det är därför GPU:s ledning har beslutat att avkräva er ett definitivt löfte att upphöra med er aktivitet, annars ser sig ledningen tvingad att ändra villkoren för ert levnadssätt genom att helt isolera er från det politiska livet: detta skulle också ställa frågan om byte av uppehållsort.”³⁴

Trotskijns kategoriska vägran ställer politbyrån mot väggen. Först efter tre dagars våldsamma och spända diskussioner kommer den fram till ett beslut och uttalar sig till förmån för den lösning Stalin förordat, mot Bucharins önskan att avvakta. Trotskij utvisas från sovjetiskt territorium. Några dagar tidigare har GPU i ett slag gripit cirka 150 personer för att ha gett spridning åt ett brev från Trotskij: bland dem finns gammalbolsjeviker, georgierna Budu Mdivani och Kavdaratze, litteraturkritikern Voronskij, hjältar från Röda armén och inbördeskriget, Drobnis, Gajevskij, Grünstein, Pevzner³⁵. *Pravda* sticker inte under stol med att dessa har åtnjutit mycket sympati och ”alltför mycket tolerans”: de har nu satts i ”sträng isolering i egenskap av element som är fiendliga mot den proletära diktaturen” och 24 januari hotar *Pravda* var och en som frestas att visa dem minsta överseende.

Nu börjar en ny epok, både i Vänsteroppositionens historia och i Sovjetunionens egen historia.

Oppositionens kris 1929

År 1929 började i Moskva med att ett hundratal oppositionella greps, beslutet togs att utvisa Trotskij, och en uppseendeväckande kupp från de oppositionella i Moskva då de publicerade en sammanfattning som Kamenev redigerat av sina diskussioner med Bucharin några veckor

³⁴ Deklaration från Trotskij 15 september 1928 i en text daterad samma dag, T 2912.

³⁵ Polikarp, kallad Budu, G. Mdivani (1877-1937), partimedlem från 1903, medlem i Georgiens revolutionära kommitté 1921, gick med Oppositionen från 1923. Sergej I. Kavtaradze (1885-1971), också georgisk gammalbolsjevik, kommissarie inom rättssystemet, därefter ordförande i folkkommissariernas råd i Georgien. Han tillhörde också Vänsteroppositionen sedan 1923. Aleksandr K. Voronskij (1884-1943), bolsjevik sedan 1904, journalist och litteraturkritiker, gav bland annat ut den kända litterära tidskriften *Krasnaia Nov* 1921-1927. Jakov N. Drobnis (1890-1937), partimedlem 1906, medlem i Ukrainas centralkommitté under inbördeskriget, överlevde exekutionsplutonen... Från början var han medlem i ”decist”-oppositionen. D. S. Gajevskij var veteran från Röda armén. Angående Grünstein, jfr s. 18, och Pevzner s. 20.

tidigare, en text som Kamenev avsett för Zinovjev, men som Schwalbe överlämnade en kopia av till trotskisterna.

Snart vidtar regeringen nya akuta åtgärder för att få bukt med kulakerna som vägrar leverera – och denna vändning sammanfaller med en offensiv från Stalins sida riktad mot ”högerens” inställning. 27 februari angriper Molotov i *Pravda* teorin om att kulaken skulle kunna integreras fredligt i socialismen och upprepar Vänsteroppositionens påstående att kulaken utgör förtruppen för den borgerliga återuppbyggnaden. I juni avsätts Bucharin, Rykov och Tomskij från sina ansvarsposter. I november gör de offentlig självkritik. Och 27 december, slutligen, offentliggör Stalin den nya linje som påbörjats redan under våren i en artikel i *Pravda* under rubriken ”NEP kan dra åt helvete!”: I fortsättningen handlar den nya linjen om industrialisering till det yttersta och total kollektivisering med dess konsekvenser, ”likvidering av kulaken i egenskap av klass”.

Trotskij följer uppmärksamt händelseutvecklingen i Sovjetunionen eftersom han har detalj-informationer om vad som har hänt och händer, också inom politbyrå. Han tycks inte hysa minsta tvekan. Den nya politik som ersätter NEP – men för hur länge? – är inte och kan inte vara en ”vänstersväng”, det vill säga en korrigerande av partilinjen under påtryckningar från dess ”proletära kärna”, när apparaten fördubblar sina förföljelser mot Vänsteroppositionen. Denna samtidiga kollektivisering-industrialisering-uppmaning till självkritik-avslöjande av ”högerfaran” och av kulakhotet som han kallar ”sicksack till vänster” innebär både en empirisk reaktion av flykt framåt – för att komma ut ur återvändsgränderna med den misslyckade kulakvänliga politiken – och en byråkratisk manöver för att likvidera de Bucharin-vänligas positioner som Stalin anser att han i fortsättningen måste slå ner.

Trotskij underskattar därför inte allvaret i den kris som center-högerblocket har störtat landet i genom de föregående årens politik. Han är medveten om att en högerpolitik – ny-NEP, eftergifter för kapitalismen – skulle kunna ge positiva resultat på mycket kort sikt, men att den också skulle innebära att dörrar öppnades för en motoffensiv för att återupprätta kapitalismen. Han är också övertygad om att apparaten i Stalins händer mycket väl skulle kunna kasta sig ut i en sådan politik efter att ha eliminerat de ”högertalesmän”. Men han utesluter inte heller att ”vänstersvängen” kan utvecklas till ett ”byråkratiskt äventyr”, genom att binda ihop fattig- och mellanbönderna med kulakerna, även om det till sist kan sluta i ett misslyckande som leder till en än mer högerinriktad politik än de högerinriktades.

Oppositionen rör sig alltså på minerad mark med mycket snäva manövermarginaler. Enligt Trotskij måste oppositionen kämpa för en verklig ”vänstersväng”, som inte är tänkbar utan att förföljelserna får ett slut, att de uteslutna oppositionella får återkomma till partiet, att massorna återfår initiativet, att verkliga fackföreningar återuppstår, att fattigbönderna får fler organisationer. Det är ett program som absolut inte är acceptabelt för Stalin och den ”centristiska” fraktionen, men som Trotskij lägger fram för partiet i dess helhet som ett mål för att förverkliga den enhetsfront som stundens faror kräver. Från Turkiet där han slagit sig ner efter utvisningen utvecklar han i artiklar, brev, budskap, rundbrev och snart också i artiklar i *Biulleten Oppositsii* som grundats i Paris, den politik som han redan hade dragit upp riktlinjerna för i sin deklaration från 12 juli 1928 vid Internationalens sjätte kongress³⁶.

De flesta av Sovjetunionens deporterade som befinner sig i helt andra omständigheter och lider under hårt tryck har inte samma grundinställning. En stor del av dem – och dit hör tyvärr en del av den gamla kärnan från 1923 års opposition – börjar utveckla en positiv inställning till partiledningen på grundval av det som de kallar ”vänstersväng”.

³⁶ Harvardbiblioteket, T 3721. Bland de första exildokumenterna kan vi nämna ”Krisen i center-högerblocket” (20 mars) och ”Brev till SSSR:s arbetare” (27 mars).

Många politiska, sociala och psykologiska faktorer spelar in i den mekanism som leder till Vänsteroppositionens kris. Dess kadrer tillhör i stort sett samma miljö som apparatens ledande tendenser, hör till samma generation, har utkämpat samma strider och har slutligen samma historia som partiet. De är också mer eller mindre djupt präglade av partiets degenerering, både i sitt tänkesätt och i sitt levnadssätt. De upplever deportationen och exilen som en politisk död och börjar förstå Zinovjevs synpunkt, de är beredda att ”lägga sig platt” och ”kräla” bara det sker inom partiet, ty utanför det existerar man inte.

Det finns antagligen många bland dem som har gått med i den Förenade oppositionens kamp bara för att de trodde på en snabb seger, och att de snart skulle vara tillbaka i sina uppdrag och sina hedersbevisningar. Några är helt enkelt för trötta eller för demoraliserade för att kunna klara ett långvarigt förtryck, alltför skeptiska för att offra sig för en sak som de inte längre tror på.

Andra har mer direkt politiska motiv. Sedan 1923 har de oppositionella främst kämpat mot den partiflygel som de betraktade som fiende nummer ett, högern som skulle bana väg för ”termidor” och för det kapitalistiska återuppbygget, och många av dem betraktade ”centrister-na” enbart som samarbetsmän som tog fel på grund av sin kortsynthet. Många är de oppositionella som, uppriktigt eller ej, i vänstersvängen såg en början till en verklig ändring som inte bara skulle ge dem rätt historiskt sett och rättfärdiga oppositionens tidigare kamp, utan också skulle drabba deras högermotståndare hårt. Var inte industrialisering och kollektivisering de viktiga kraven från 1927 års plattform? Är inte den nya linjen mot kulakerna ett svar på deras egna varningsrop sedan årtal och bekräftar den inte deras perspektiv vad gäller ”högerfaran”? Visst finns det fortfarande många skuggor i denna tavla, men om centrister-na verkligen är på väg mot vänster, kommer de inte förr eller senare att tvingas söka stöd i massrörelsen, i partiets proletära fraktion, dess ”arbetarkärna”? Och när det gäller massorna? Innebär inte den nya politiken att det finns väldiga uppgifter att utföra?

För många av aktivisterna som står och stampar handlar det om att veta om den rätta platsen för dem som kämpat för plattformen är Sibirien och Centralasien, i exilens isolering och vanmakt, medan den avgörande striden mot högern redan pågår i Moskva. De är politiker och de drömmer om att återvända till huvudstaden där besluten fattas, för de anser att det är deras plikt att stöda ”centern” för att eliminera ”högern” och se till att vänstersvängen blir definitiv.

Det är vad Radek anser – och politbyrån som fått informationer av GPU känner till hans korrespondens och de åsikter han förfäktar i den. De uppvaktar honom direkt och enträget medan GPU ägnar sig åt att sprida dokument som härrör från honom och stoppa brev och resolutioner som skadar hans sak.

Det är också vad Preobrazjenskij anser. Och det är ett betydligt allvarligare faktum eftersom det inte handlar om en friskytt som Radek utan en av oppositionens ”historiska ledare”, som var dess språkrör både 1923 och 1925-26 vid den ”ekonomiska debatten” med Bucharin. Preobrazjenskij har nu i egenskap av ekonom funderat över den ekonomiska delen i oppositionens program: Efter att ha varit den förste att förorda ”primitiv socialistisk ackumulation” är han inte alls orolig över de politiskt-sociala följderna av kollektivisering och industrialisering, som i hans ögon inte bara är de viktigaste delarna i oppositionens program – och som han nu anser att de ledande äntligen har ”erkänt” och alltså godkänt i efterskott – utan också förutsättningar och villkor för att partiet ska återupprättas.

I slutet av mars börjar ”de tre” – Radek, Preobrazjenskij och Smilga – återigen att skicka runt dokument. Det är ”Omskteserna”. Radek har gått ett steg längre nu, ty samtidigt som han kritiserar Jaroslavskijs verbalt våldsamma utfall mot oppositionen, fördömer han det han kallar ”Trotskij:s samarbete med den borgerliga pressen”. Är detta steg tillbaka orsaken till Preobrazjenskij:s tvekan? Dagen efter ett möte, som GPU tillåtit, med Ichtjenko som gör

gemensam sak med Radek, meddelar han nämligen att han inte kommer att ta ett enda steg till tillsammans med Radek och Smilga så länge myndigheterna inte har återgett de deporterade sin totala frihet att träffas och brevväxla som de har rätt till. I ett brev som han skickar runt i april till alla deporterade oppositionella, framställer sig Preobrazjenskij som samlande namn för dem som söker ”förlikning” och som apparaten vill få att ”kapitulera”. Han förutser ytterst klarsynt att de aktivister som till varje pris vill återinträda i partiet kommer att få underkasta sig ”metoder som de inte kan gilla”, och att de kommer att få bära sin nya partibok som ett ”tungt kors”.³⁷

Vad Preobrazjenskij vill är att förhandla. Av myndigheterna kräver han stopp för repressionen, att paragraf 38 inte längre ska användas mot oppositionella, att Trotskij får återvända från exilen. De stalinistiska myndigheterna kommer att använda sig av hans strävanden. I slutet av april får han tillstånd att återvända till Moskva för en tid, och han startar genast diskussioner med Jaroslavskij och Ordzjonikidze som Stalin tycks ha följt mycket noga. Vi vet ingenting om hur diskussionerna gick till i praktiken, vilka påtryckningar han kan ha utsatts för, vilka successiva reträtter han kan ha gjort. Vi vet bara att i juli är det Smilgas och Radeks tur att få tillstånd att lämna exilen för en tid i Moskva. Radek utfrågas på Itjimstationen av deporterade oppositionsmedlemmar och avslöjar sitt verkliga sinness tillstånd och sin verkliga inställning: han uppmanar dem att ”förena sig med partiet i fara” och försäkrar att han ”inte längre har något att göra med Trotskij”.³⁸

I själva verket kan inte Stalin under några omständigheter acceptera något av de krav som Preobrazjenskij lagt fram: Ingen av de tidigare oppositionella kan någonsin få tillstånd att säga att de har haft rätt och att partiet gjort fel i att slå mot dem. Men så länge det går spelar han ut kortet med de påstådda förhandlingarna, eftersom detta stärker illusionerna hos de svagaste oppositionella, ger möjlighet att isolera den förvisade Trotskij och på sikt förintä Vänsteroppositionen. Den halva frihet som Radek, Preobrazjenskij och Smilga får åtnjuta, och den systematiska spridningen av deras brev och dokument på förvisningsorterna genomförs samtidigt med åtgärder som ökar den materiella och fysiska isoleringen för de aktivister som är kända för att vara okuvliga och beredda att avslöja dem som kapitulerar.

Eftersom informationen är knapphändig sjuder exilmiljön av oroande rykten. Med tanke på de mer uppriktiga eller naiva bland de tveksamma spelar myndigheterna på den kollektiva skräcken, på de problem som hotar på landsbygden, den ”vita” faran som sticker upp huvudet igen, en situation som alltmer börjar likna den som rådde strax före Kronstadsupproret: allt detta används som argument för en helig allians som bara går att uppnå med ledarna till priset av eftergifter som framställs som obetydliga. För andra låter man de ”storslagna” perspektiv skimra, som öppnas genom den nya politiken för att omvandla ekonomin och samhället, ”Bondeoktober” (den ”tredje revolutionen” kommer Isaac Deutscher längre fram att skriva). Och för de svagaste slutligen spelar man på materiella intressen genom att vifta med glittrande möjligheter till återintegrering på officiella poster för dem som i tid återvänder till den rätta vägen.

Kampanjen sköts väl och den bär frukt. I juni 1929 beskriver Solntsev i ett brev till Rakovskij, som GPU snappat upp, ”paniken” inom den deporterade oppositionen och till och med ”sönderfallet” av dess led inför det han kallar ”tremannakommissionens oerhörda förräderi”. Andra veteraner ger sig i sin tur in på förhandlingarnas farliga väg, uppenbarligen utan att inse att den bara leder till kapitulation. Det gäller Ivan N Smirnov, därefter Beloborodov, S V Mratjkovskij och flera andra som förklarar att man måste ”rädda oppositionens enhet”, och

³⁷ Harvardbiblioteket, T 15264.

³⁸ Berättelsen om detta möte kommer att publiceras i *Cahiers Léon Trotsky* nr 7.

ger sig in i den dominerande strömning som kommer att bidra till att den sönderfaller ännu lite mer.³⁹

Slutligen, 13 juli, publicerar *Pravda* deklARATIONEN från de tre, som också undertecknats av 400 landsförvisade. I själva verket handlar det om en klar kapitulation, här fördöms inte bara oppositionens nuvarande inställning och aktiviteter utan också dess tidigare ställningstaganden, däribland återtagandet av undertecknandet av plattformen 1927. För Stalin är denna text en strålande seger. Radek, Preobrazjenskij och Smilga hörde till de ledare inom Vänsteroppositionen som man mest lyssnade till, och de har till sist övergivit alla sina ”krav” för att bli simpla smickrare, inte bara av den officiella ”vänsterlinjen” utan av hela ledningen.

En enda berättelse har vi kvar från debatten bland bolsjevik-leninister i frihet: det är Lev Z Kopelevs historia; han var då 17 år och tillhörde sedan några veckor organisationen i Charkov. De oppositionella hade hållit ett hemligt möte i ett skogsparti utanför staden och lyssnat på en rapport från ”kamrat Alexander från Moskva” om ”det nuvarande läget och den leninistiska oppositionens problem”. Kamraten hade förklarat att centralkommittén hade antagit oppositionens industrialiseringsprogram, att det inte längre fanns någon kulakfara, att Stalin själv hade krossat grunden för sin usurperade makt. Och Kopelev drog fram argumenten från dem som, liksom han själv, pläderade för att överge fraktionsverksamheten: ”Det viktiga var att bygga fabriker och elcentraler och att stärka Röda armén. Trotskij kan i landsflykten ägna sig åt världsrevolutionen – här hos oss borde vi arbeta med partiet och arbetarklassen i stället för att förvärpa splittringen och undergräva centralkommitténs och den sovjetiska regeringens auktoritet”.⁴⁰

Bland de deporterade blev följderna av de tres kapitulation enorma. Många hade trott att deras ledare hade åkt till Moskva för att förhandla i deras namn och insåg katastrofens vidd först när de läste *Pravda*. Andra störtade iväg för att göra detsamma innan porten slog igen för gott. Men majoriteten är framför allt djupt demoraliserad – och det är skeptiska män som den ene efter den andre samlas för att bli befriade.

Men de tres kapitulation är alltför uppseendeväckande för att inte väcka en del reaktioner av avståndstagande. I N Smirnov och hans närmaste fördömer det de betraktar som ett förnekande och upprepar under förhandlingarna samma krav som Preobrazjenskij hade lagt fram. Framför allt finns det gott om män i exil som är beredda att begära återinträde i partiet på grundval av den nya politiken i ”vänstersvingen”, och som gärna kan tänka sig att offentligt avstå från alla fraktionsaktiviteter, men som alls inte är beredda att offentligt förneka sina tidigare och nuvarande ståndpunkter, och än mindre genomföra en gest som skulle betyda att de godtar repressionen mot oppositionen och särskilt Trotskijs landsförvisning. Och det är dessa personer som Christian Rakovskij kommer att satsa på när han först och främst försöker hindra dem från att glida utför tillsammans med I N Smirnov, trots dennes goda avsikter. Från Saratov, vars text han har diskuterat med sina deporterade kamrater, skickar Rakovskij till slut

³⁹ Ivan N. Smirnov (1881-1936), bondson, partimedlem 1899, järnvägare, därefter mekaniker, var en av partiorganisatörerna före kriget, ledare i februarirevolutionen i Tomsk, i oktoberrevolutionen i Moskva. Medlem i det militära revolutionära rådet, chef för femte armén, medlem i Sibiriens revolutionära kommitté och kallades av Lenin ”partiets samvete”. Han hade gått med i Oppositionen 1923 när han var folkkommissarie för post och telegraf. Han var känd för sin försonliga läggning. Aleksandr G. Beloborodov (1891-1938), arbetarson, elektriker, partimedlem 1907, bolsjevikledare i Ural, hade 1918 tagit på sig ansvaret för den summariska avrättningen av tsaren och hans familj. Han var också medlem av Oppositionen sedan 1923. Sergej V. Mratjkovskij (1888-1936), född i fångelse, bolsjevik 1907, partisanledare under inbördeskriget, därefter militär distriktskommendant, gick med i Vänsteroppositionen 1923. 1927 greps han och uteslöts ur partiet för affären med det underjordiska tryckeriet.

⁴⁰ Lev Kopelev, *No Jail for Thought* (1977), s. 108-109. [Svensk översättning: *I evigt förvar* – Red anm]

22 augusti till centralkommittén och centrala kontrollkommissionen en ”deklaration” som också har undertecknats av V V Kossior och Michail N Okudzjava.⁴¹

I dämpad ton och i en noggrant beräknad text hävdar deklarationen att oppositionen är fast besluten att ta sitt ansvar inför bildandet av en enhetsfront inom partiet mot högerfaran. Den håller fortfarande fast vid kravet på omedelbar befrielse och återtagande i partiet av de oppositionella som befinner sig i fängelse och i landsflykt.

Deklarationen kommer att få kritik för att den inte klart fördömer teorin om ”socialismen i ett land” och att för att vara tvetydig i de grundläggande frågorna om den internationella revolutionen. De som kritiserar den och säger att den riktar sig till män på flykt, inser de allvaret i den kris som skakar oppositionen? Frågan avgörs snabbt i verkligheten. I de kolonier där texten under stora svårigheter cirkulerar, samlar den på några veckor ett stort antal deporterade som är rasande över ”de tres” förräderi: fem hundra underskrifter på tre veckor, varav flera välkända aktivister. N L Muralov, V S Kasparova, K E Grünstein, L S Sosnovskij. De sätter krokben för de försonliga, som, i likhet med I N Smirnov, är på väg att kapitulera genom ”en välvillig hållning” mot de oärliga anklagelsestiftarna. Slutligen var kapitulationen i oktober från Smirnov, Boguslavskij, Mratjkovskij, Beloborodov och de andra inte lika skamlig som Radeks och hans partners⁴²: när den publicerades visade en ny deklaration från 4 oktober att Vänsteroppositionen hade tagit sig samman under Rakovskijs ledning.

Augustideklarationen hade krävt att anklagelserna skulle tas tillbaka, och apparaten hade brutalt tillbakavisat kravet. Jaroslavskij kom med våldsamma angrepp i *Pravda*, våldsamma repressalier hade riktats mot Rakovskij som förts bort från Saratov och deporterats till omänskliga förhållanden i Barnaul, och också mot Sosnovskij som skickats till isolering (isolatorer) i Tjeljabinsk, därefter Tomsk – en formlig grav. Allt detta övertygade till sist de som verkligen tvekade, de uppriktigt försonliga, de äkta naiva, om det som Rakovskij skrev i sina augustiteser, nämligen att attityden gentemot Vänsteroppositionen, det vill säga från partistyret, om dess interna demokrati, om arbetardemokratin, det var detta som var prövostenen när det gällde existensen av en verklig ”vänstersväng” som kunde leda till partiets upprättelse.

När Trotskij 25 september slutligen sätter sitt namn under Rakovskijs deklaration som han just då hade fått, kan han samtidigt skriva att han är överens med det politiska innehållet och att den redan tillhör det förflutna. När Isaac Deutscher på grundval av korrespondensen från SSSR kommenterar de senaste månadernas händelser, uppskattar han att slaget mot oppositionen måste ha varit hårt: från 8 000 medlemmar – dubbla antalet jämfört med dess halvlegala existens i partiet 1927 – vid deportationen i början av 1929 hade oppositionen i slutet av året bara drygt tusen anhängare⁴³. Trotskij skrev till sina kamrater att även om de bara var tre kvar, var det viktigaste att fanan, programmet och framtiden överlevde.

Oppositionens politiska kris är över, även om debatterna fortsätter och några få isolerade kapitulationer läggs till den långa listan från 1929. Prövningarna är däremot inte över. Sedan Radek och hans kamrater knutit ett förnedringens band mellan oppositionen och Stalinfraktionen, kommer Stalin nu att knyta ett blodigt band.

⁴¹ Jfr dokument, ss. 78-86. Vad beträffar V. V. Kossior och M. N. Okudzjava, jfr. s. 19.

⁴² Jfr dokument, ss. 87-89.

⁴³ I. Deutscher, *Den förvisade profeten*, s. 63.

Vänsteroppositionella demonstrerar i en exilkoloni (i Jeniseisk, Sibirien) i november 1928. På banderollerna står det: Vänd elden mot högern, mot kulaken, nepmannen och byråkraten. På banderollen i mitten, den med bilder av Lenin och Trotskij, står det "Leve proletariatets diktatur".

De första exekutionsplutonerna

Det är en av de vita emigranternas Paristidningar som först tar upp ryktena om avrättningen av Jacob G Blumkin i Moskva i december. Mannen är en legend bland bolsjevikerna. Vid 18 års ålder var han socialistisk aktivist från vänsterrevolutionärerna och gick med i tjeikan i Moskva. 1918 när hans parti hade beslutat att till varje pris provocera fram ytterligare krig med Tyskland fick denne unge djärve tjekest nyckeluppdraget i operation Blumkin. Åtföljd av en kamrat gick han till tyska ambassaden iförd tjeikans uniform och krävde att få tala med ambassadören von Mirbach, varvid han drog sin revolver och sköt honom. Han lyckades fly, men greps av sina kamrater i tjeikan där han först med stolthet tar ansvaret för sin terrorhandling. Han förs då till Trotskij som för en politisk diskussion med honom. Den leder till att den unge mannen till sist är övertygad, och begär att få tjänstgöra för att göra bot. Han får som han vill. Blumkin döms officiellt till döden – avrättningen meddelas de tyska myndigheterna – men benådas och gör tjänst i Röda armén och i dess nyinrättade underrättelsetjänst. Hans förra kamrater försöker flera gånger skjuta honom, och han blir en legendarisk hjälte efter flera farofyllda uppdrag under inbördeskriget bakom den vita arméns linjer, och genomför flera svåra uppdrag utomlands, bland annat i Mellanöstern, organiserar armén i Mongoliet och skickar artiklar om militära frågor till den sovjetiska pressen. Hans stora tjänster gör att han blir medlem i bolsjevikpartiet, och han spelar bland intelligentian i Moskva en hjälteroll, symbolisk både på grund av sitt förflutna, omständigheterna när han kom med i partiet, hans gåtfulla aktiviteter och den gloria han har fått genom de berättelser som viskas om honom.

Efter inbördeskriget blir han en av specialisterna på kontraspionage i Röda armén, och är under en tid knuten till Trotskijs generalstab – en man han praktiskt taget dyrkar – arbetar en tid bland hans personliga sekreterare, hjälper honom att ge ut den första volymen av de "militära skrifterna", *Hur revolutionen beväpnade sig*. Han står också Radek mycket nära. Från 1923 är han anhängare till Vänsteroppositionen, allt medan han fortsätter sitt kontraspionage för GPU. Efter femtonde kongressen och oppositionens uteslutning har han ett samvetsproblem som han lägger fram för sina överordnade Mentjinskij och Trilisser⁴⁴, för

⁴⁴ Vjatjeslav R. Mentjinskij (1874-1934), juridikstuderande, partimedlem 1902, därefter journalist. Kommissarie inom finanserna i oktober 1917, vice ordförande för tjeikan 1919, efterträdde Dzerzjinskij i ledningen för GPU 1926. Meyer A. Trilisser (1883-193?), partimedlem 1901, därefter ansvarig inom den underjordiska militära organisationen, sekreterare i sovjeten i Irkutsk 1917 och deltog i inbördeskriget i Sibirien. 1926 blev han vice ordförande i GPU. Mentjinskij och Trilisser var Blumkins överordnande.

vilka han förklarar att han helt och fullt delar Trotskijs och de andra uteslutnas idéer och vill helt lojalt berätta detta för dem. De kan givetvis inte tänka sig att göra sig av med en så värdefull agent, och eftersom han absolut inte, på grund av sina yrkesmässiga uppdrag, kan arbeta med oppositionen, är det uppenbart att han måste behålla sina ansvarigheter inom GPU i så måtto som hans överordnade på det yrkesmässiga och personliga planet hyser fullständigt förtroende för honom.

Sommaren 1929 är Blumkin på väg hem från Indien och passerar Konstantinopel där han träffar Sedov på gatan. Är det ett uppgjort möte? Det vet man inte. Blumkin ber att få besöka den landsflyktige, vilket han får efter att först ha blivit nekad.

Om detta möte vet vi bara vad Trotskij har sagt: utbyte av informationer, diskussion om oppositionens läge i SSSR, ”kapitulationerna” och särskilt Radek. Det tycks som om Blumkin ville ställa samma fråga till Trotskij som han redan ställt till Mentjinskij och Trilisser: han är överens med oppositionen och kan detta förenas med hans verksamhet i GPU? Trotskijs svar är inte det minsta tvetydigt. GPU är ett redskap till försvar för den proletära staten och en oppositionell är i sin fulla rätt att arbeta där: det finns inga hinder för detta. När Blumkin envisas accepterar Trotskij att han tar med sig ett allmänt politiskt budskap till sina kamrater i SSSR, som bland annat innehåller en varning för Tjarin och en instruktion att inte använda Urbahns och Leninbund i Tyskland som mellanhänder eftersom oenigheterna ökade med dessa.

Vad hände i Moskva när Blumkin kom tillbaka 15 december? Enligt den första rapporten som nådde Trotskij, daterad 25 december 1929, undertecknad av en ansvarig inom Vänsteroppositionen (N i *Biulleten*⁴⁵), hade Blumkin strax efter sin ankomst sökt upp Radek som han fortfarande betraktar som en oppositionell, för att försöka förstå hans inställning. Man kan föreställa sig hans besvikelse under samtalet som följde. Har Radek rått Blumkin att genast bege sig till GPU för att bekänna allt? Har han, som senare versioner än N:s hävdar, genast på Radeks inrådan ringt Ordzjonikidze, den enda person i regimen som under dessa omständigheter kan stödja honom, men blivit gripen när han kommit ut från Radek eftersom dennes telefon var avlyssnad? Har han som en senare version hävdar blivit förrådd av en kvinna utan att Radek spelade någon roll i affären? Troligen måste man avvakta öppnandet av GPU:s arkiv för att få klarhet på den punkten.

Vad som är säkert är att Blumkin – tvärtemot de rykten som säger att han ångrat sig och personligen krävt att bli avrättad – varken kapitulerade eller talade. Det finns ingen ”deklaration” från Blumkin, och det förekom inte – det intygar brevet från N – några gripanden bland de aktivister som skulle få Blumkins meddelande från Trotskij, bland dem N själv. Enligt Victor Serge skulle Blumkin ha begärt och fått ett uppskov för att skriva ner sina minnen innan han avrättades 25 december⁴⁶, då manuskriptet var klart.

Blumkin var inte den första aktivisten från Vänsteroppositionen som dött i GPU:s händer. En av Trotskijs närmaste medarbetare, den tidigare sekreteraren i den revolutionära krigskommittén G V Butov, dog i september 1928 i Butyrkafängelset i Moskva efter en femtio dagars hungerstrejk för att protestera mot ”spionanklagelserna” han utsatts för, i det uppenbara syftet att kompromettera Trotskij. Albert Heinrichsohn, arbetare från Leningradoppositionen och anställd vid fabriken Röda triangeln, dog i november i Leningradfängelset i sviter av misshandel⁴⁷. Dessa fakta är allvarliga, de är kända och kritiserade, men kunde

⁴⁵ ”Brev från Moskva”, *Biulleten Oppositsii* nr 9, februari 1930, s. 9. En kopia av det budskap som Trotskij anförtrorde Blumkin finns i Harvard. Vi kommer att publicera det i *Cahiers Léon Trotsky* nr 7.

⁴⁶ V. Serge, *Destin d'une révolution*, s. 116.

⁴⁷ V. Serge, *Minnen...*, s. 277-278.

möjligan tänjas till att betraktas som ”misstag”, visserligen tragiska men inte avsiktliga. Mordet på Blumkin var iskallt beräknat.

Under de följande månaderna dök andra uppgifter upp om avrättning av GPU-medlemmar som hade mer eller mindre anknytning till oppositionen. Det gäller till exempel Rabinovitj-Silov, vilka avrättades i början av 1930 för påstått ”sabotage mot järnvägen”. Rabinovitj var en ung officer i GPU, Silov en partilös journalist som hade informerat oppositionen om gripandet och avrättandet av Blumkin. Vid den tiden talar man också om avrättningen av en av fångvaktarna som arbetade med L S Sosnovskij, och som anklagades för att ha varit mellanhand åt statsfången. Stalin hade dömt Sosnovskij till sträng isolering. Han var en utmärkt polemiker, han hade ett stabilt rykte om sig att bekämpa byråkratin och kulakerna, han skrev medryckande brev från exilen, han var känd journalist, han gjorde häftiga angrepp mot dem som kapitulerade, allt detta krävde att han tystades. Men hans brev kommer ut och han får politiska meddelanden, han ställer upp som ”chefredaktör” för en fångsetidning som publicerar information från Moskva. En sådan verksamhet är inte möjlig utan ett underjordiskt nätverk med medhjälpare långt in i GPU.

Man har försökt förklara mordet på Blumkin genom Stalins önskan att komma åt Trotskij personligen. De fakta som nämns här ovan gör en sådan förklaring tveksam. Det verkar troligare att Stalin har velat slå till ordentligt mot den sympati som oppositionen då kunde finna inom GPU – och som ett brev från Moskva till Trotskij tar upp – eftersom där ju faktiskt fanns ett antal hängivna och entusiastiska bolsjeviker. Avrättandet av GPU-agenter som haft samröre med Vänsteroppositionen drog en blodslinje mellan regimen och oppositionen, men visade också klart Stalins planer på att ställa GPU under sin politiska vilja och göra den till ett blint redskap som han absolut behövde för att krossa oppositionen genom både provokationer och repressivt våld.

Polisprovokationer allt vanligare

GPU måste vara ett fullständigt lydigt instrument, eftersom det är detta som Stalin räknar med att använda för att definitivt krossa och förstöra oppositionen. En av de viktigaste metoderna från och med denna tid är provokationen, att använda GPU-agenter som infiltrerar oppositionen, kanske efter att ha ”återvänt” efter ett gripande.

Vi har givetvis mycket få dokument som gäller den här sortens affärer, eftersom de definitiva bevisen bara finns i polisarkiv i maktens tjänst. Men vi har ett antal indicier som leder till vissa antaganden. Och först och främst därför att Stalin, som vid den här tiden säkert räknade med snabba resultat och antagligen överskattade sina egna metoder, arbetade på kort sikt och brände agenter eller män som han kunde göra agenter av på lång sikt i den fåfånga förhoppningen att kunna tilldela oppositionen ett avgörande slag – samma sak som han kommer att göra i Internationalen åtminstone fram till 1933. Alltså spelar han 1929 ut flera kort. Om man ska tro Victor Serge är en av Boris M Jeltsins främsta medarbetare inom ”centern” i Moskva en viss Michail Tverskoj vars eldfångda flygblad och angivelser ledde till att hundratals kadrer och aktivister greps.⁴⁸ Fortfarande enligt Serge verkar det som om han spelade samma spel i Leningrad 1930.⁴⁹ I Paris har Solomon Tjarin, ”Joseph”, 1929 blivit övertygad av Radeks argument för kapitulation och accepterar att spela informatör åt GPU som får adresser och dokument, bland annat hela manuskriptet till första numret av *Biulleten Oppositsii*. Hans förräderi hindrar inte bulletinen från att komma ut, men bränner en person som Stalin borde ha velat hålla kvar i Trotskijs omgivning för att skaffa information.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 266.

⁴⁹ *Ibidem*.

De som skriver i *Biulleten* upprepar ständigt i sina brev att transportererna med deporterade i fortsättningen är fullproppade av medskickade agenter, eller äkta deporterade som under förhören gått med på att spela provokatörer eller angivare för att ”göra bot”. De farligaste är givetvis gammalbolsjevikerna som ingen vill misstänka. Flera vittnen nämner den roll som spelas i Verchneursk av en av dessa, Surnov, en före detta folkkommisarie för hälsovård i Krimrepubliken, som under någon tid placerades i Solntsevs cell, som dock lyckas demaskera honom.⁵⁰ Ciliga berättar också att han strax innan han blev frigiven utsattes för närmanden från en annan provokatör, också han en gammalbolsjevik, Artouk Solovian, som absolut ville ge honom ett budskap till Sedov, och framför allt ville att Sedov skulle skicka honom ”instruktioner”⁵¹

Oppositionen 1930

Efter krisen 1929 är det en nästan helt och hållet förnyad Vänsteropposition som framträder 1930, under ett oerhört mycket allvarligare förtryck. Majoriteten av ”gammalbolsjevikerna” har lämnat, också de från 1923 års opposition. Och några av de mest prestigefyllda fanbärarna har också blivit dess avgjorda fiender, som Radek och Pjatakov, eller som Ivan N Smirnov och Mratjkovskij, slitna män som inte längre har kraft att fortsätta en kamp som de ändå känner sympati för.

Men det skulle vara ett misstag att tro att alla de gamla har försvunnit. Oppositionen har åtminstone tre historiska förstaplansfigurer kvar: Rakovskij, Sosnovskij och Muralov.

Rakovskij är nu 57 år. Han är född i Rumänien och har rest kors och tvärs i Europa, har träffat alla Andra internationalens ledare, kämpat under kriget i den internationalistiska kärnan. Efter 1917, då han gick med bolsjevikerna, var han under inbördeskriget ordförande i folkkommisariernas råd i Ukraina, därefter i ”exil” som ambassadör efter att sedan 1923 ha varit en av ledarna för Vänsteroppositionen. Han har fortfarande många trogna i Ukraina, och där finns minnet av hans kamp mot russifieringen. Han var oppositionens språkrör vid femtonde kongressen – för de oppositionella är han Trotskijs språkrör, de båda är gamla vänner. Efter augustideklarationen 1929 överfördes han till Barnaul, i en fruktansvärd kyla för en hjärtsjuk person. Man tror att ingenting kan få honom att ge vika, och Stalin försöker få honom att dö utan att behöva döda honom.

L S Sosnovskij är 44 år. Det är en gammalbolsjevik från 1903 som också han har upplevt fängelse, deportation och emigration. Han är framstående journalist, mycket populär, och alltsedan Lenins tid förkämpe i kampen mot byråkrati och kulaker i *Pravda* och *Bednota*, specialiserad på att avslöja partibyråkraternas beteende. Han är alltsedan 1923 medlem i oppositionens kärna och utmärkte sig 1928 och 1929 för sina våldsamma attacker mot dem som kapitulerade. Stalin vill sätta munkorg på honom och fängsla den penna som många fruktar. Han lyckas också: inga nyheter om Sosnovskij kommer ut från det ögonblick då han blir levande begravd i den cell i Tomsk som är avsedd att bli hans likkista.

N I Muralov är också han vid 53 år en legendarisk hjälte. Han är bondson och agronom och bolsjevik sedan 1903. Den jättelike mannen var en av ledarna för resningen 1905 då han åtalades för dråp på en pogrommakare från Svarta hundraden. 1917 kommenderade han i Moskva de Röda garden som intog Kreml. Under inbördeskriget satt han i Trotskijs generalstab och var militär befälhavare för Moskvaregionen, därefter generalinspektör för Röda

⁵⁰ A. Ciliga, *Au Pays du Grand Mensonge*, s. 182-183. Ante Ciliga (1896-1992), kroat, italienskt medborgarskap efter fredsavtalen, ledare inom jugoslaviska kommunistpartiet, bosatt i SSSR 1926, greps 1930 och frigavs 1935, säkerligen på grund av sin italienska nationalitet. Han lät trycka sina minnen i olika tidskrifter och 1938 i sin bok *Au Pays du Grand Mensonge*.

⁵¹ *Ibidem*, vol. II, s. 294-298.

armén. Han var också sedan 1923 medlem i kärnan av Vänsteroppositionen, en av Trotskijs närmaste.

Dessa tre gammal bolsjevikar är mycket kända. Men fortfarande 1930 finns det i oppositionens led andra aktivister från deras generation som är mindre kända utomlands. Först har vi kärnan av georgiska kommunister som sedan 1923 deltar i kampen mot Stalin. Kote M Tsintsadze är 43 år. Han var bara 20 år när han under månader måste leva i en källare i Tiflis där bolsjevikerna hade installerat sitt hemliga tryckeri. Han har suttit i fängelse. Han ledde tjecken, senare GPU, i det återerövrade Georgien. Han är tuberkulös och hans hälsa försämras ständigt. Helena Tsulukidze, ”Lola”, har också TBC. Lalo Dumbadze, en annan georgisk bolsjevik från den heroiska tiden, tidigare ordförande i Tiflissovjeten, svårt sårad under inbördeskriget, fängslad i total isolering sedan nära två år, håller på att förlora rörelseförmågan i sina armar.

Bland de gamla georgiska kommunisterna – efter Okudzjovas och Mdivanis kapitulation återfinns i fängelset Vasso Donadze, tidigare medlem av centralkommittén, Zivzivadze som tidigare arbetade med Tsintsadze, den senares två bröder och tiotals andra som bara är namn för oss. Lado Jenukidze var 1927 elev vid Militärakademien, en av de bästa kadrenna i Röda armén: denne överlägsne officer åtog sig frivilligt vaktjänst hos Trotskij i hans bostad, får som förvisad paket från sin farbror Avelii, sekreterare i sovjeternas verkställande utskott.⁵² Otto Christianovitj Aussem, son till en lärare, partimedlem från 1899, under lång tid ansvarig för den underjordiska militära organiseringen, konsul i Paris 1924, och hans bror Vladimir, gammal partisan i Ukraina, är gamla vänner till Rakovskij. Man hör mycket lite talas om dem.

Däremot förekommer två namn ofta i Trotskijs skrifter i början av 30-talet, Grünstein och Kasparova, som vi inte känner så väl, men som tycks ha en aura av ”gamla bolsjevikar”. Karl E Grünstein hör till den gamla generationen, han var aktivist i det lettiska socialdemokratiska partiet, där han var allierad till bolsjevikerna, därefter blev han bolsjevik och har tillbringat år i fängelse och som deporterad. Under inbördeskriget förde han befäl över en division och uppskattades av Trotskij, som han alltsedan striden vid Kazan, då han befann sig vid dennes sida, hade personlig kontakt med. Efter kriget var han chef vid militära flygskolan och skötte sekretariatet i föreningen för gamla straffångare. Han var fullhängd med medaljer och är tillsammans med Muralov en av de få politiska aktivister som fick erkännande som militär av de ”professionella”. Han har tillhört Vänsteroppositionen sedan 1923, och var en av dem som 1929 skrev under Rakovskijs deklARATION. Han deporteras till Tjerdin tillsammans med sin hustru Revecca och ett barn.

Veronika S Kasparova har också ett långt förflutet som aktivist, bolsjevik sedan 1904, därefter i ”kvinnosektionen” i Internationalen. Hon deporteras tillsammans med sin son, medlem i oppositionen sedan 1923. Hon skrev också under aprildeklARATIONEN 1930, efter att ha skrivit under den från augusti 1929.

Boris M Jeltsin är bara 55 år, men betraktas av alla som en av de ”gamla”. Bolsjevik från 1903, och var en av de ledande i partiet och sovjeterna i Ural 1917, medlem i sovjeternas verkställande utskott i oktober. 1923 var han en av dem som skrev under det kända ”de 46 brev”, som var oppositionens startpunkt. Därefter var han en av ledarna för Vänsteroppositionen, en av redaktörerna för plattformen från 1927. Under 1928 och första hälften av 1929 ledde han det underjordiska ”centrum” i Moskva. Han greps och skickades till Suzdak, till ett ohälsosamt fängelse – ett gammalt kloster i total isolering – och ådrog sig en allvarlig sjukdom, bentuberkulos eller hjärnhinneinflammation. När Stalin föreslog honom ”för-

⁵² Avelii S. Jenukidze (1877-1937), son till georgisk bonde, järnvägare, partimedlem 1898, satt i sovjeternas verkställande utskott 1917, utskottets sekreterare från 1923, gripen, dömd och avrättad 1937.

handlingar” svarade han från cellen att han kunde tänka sig det på villkor att Trotskij återkallades från exilen och bolsjevik-leninisterna fick tillstånd att hålla en konferens.

Vasilij V Kossior är en av de ”gamla”, men yngre, 39 år. Metallarbetare, bolsjevik från 1907, delegat på nionde, tionde och elfte partikongresserna, först medlem i decist-tendensen och därefter knuten till Vänsteroppositionen tillsammans med en grupp aktivister. Hans bror Stanislav är vid den här tiden en av Stalins handgångna män.⁵³

Några män hör till mellangenerationen. Fjodor N Dingelstedt gick med i partiet 1910. I februari 1917 var han medlem i bolsjevikkommittén i Petrograd och utsågs av den att organisera partiet bland sjömännen i Kronstadtbasen. Han var en av de första utexaminerade från Institutet för röda lärare, medlem i Vänsteroppositionen alltsedan dess bildande 1923. Han blev chef för Skogsinstitutet i Leningrad men fick ledigt för att fara till London och skriva en bok om *Jordfrågan i Indien* som publicerades i Moskva 1927. Han deporterades först till Kansk och sedan till Rubtsovsk.⁵⁴ Han är en av de ledare som är mest känd i exilen för sin fasta inställning. Victor Serge skriver att ”Dingelstedts ansikte uttryckte i sin tillknycklade och förändligade fulhet en oövervinnelig envishet.”⁵⁵

Andrei Konstantinov var bolsjevik sedan 1916, men vi vet ingenting om hans karriär som aktivist, förutom det fina porträtt som hans kamrat i landsförvisningen, Maria M Joffe, tecknade flera år efter hans död.⁵⁶

1930 består större delen av oppositionen och dess kadrer av män och kvinnor som fortfarande är unga, generationen från 1917. De flesta var arbetare, gymnasister, studenter när de gick med i partiet 1917 och de kämpade i inbördeskriget som partisaner eller politiska kommissarier. Dessa unga – bolsjevikpartiets finaste blomster – möttes återigen efter 1920 på arbetarfakulteterna, *rabfaki*, och de var kadreerna bland den studerande/arbetande ungdom varifrån de flesta av oppositionens trupper kom 1923. Vissa av dem fanns bland de första och mest lysande eleverna vid Institutet för röda lärare, vars syfte var att samla eliten av unga bolsjevikiska kadrer för att forma dem på den politisk och social forskningens alla områden. I själva verket är de mycket representativa för det nya samhällsskikt som uppstod ur oktoberrevolutionen, denna ”arbetarintelligentia” som är förälskad i teknik och ekonomiskt uppbygge samtidigt som de är glödande hängivna världsrevolutionens sak.

Flera av dessa unga greps samtidigt som kärnan av de ”gamla” och deporterades samtidigt: det är de som hade band till Trotskij i hans sekretariat eller som var ledande inom Vänsteroppositionen. Det gäller till exempel ”sekreterarna”: Igor M Poznanskij samarbetade med Trotskij från 1917, organiserade röda kavalleriet, N Palatnikov, en ”röd lärare”, Nikolaj M Sermuks och Nikolaj Netjajev, båda två från staben i det berömda pansartåget. Victor B Jeltsin, son till Boris Michailovitj, gick med i partiet 1917, var ordförande i sovjeten i Vjatsk 1918, och var sedan politisk kommissarie vid en division i Röda armén under inbördeskriget. Han utexaminerades som ekonom från Institutet för röda lärare 1926, och deltog vid utgivandet av Trotskijs *Samlade verk*. Detsamma gäller Grigori Stopalov som rekryterades på gymnasiet 1917, var underjordisk organisatör för bolsjevikerna i Ukraina under Denikins stövel, utexaminerades från IPR 1923, gift med en lärare på partiskolan, Lembergskaja.⁵⁷

⁵³ Stanislav V. Kossior (1889-1939), äldst av tre bolsjevikiska söner till en polsk jordbruksarbetare. Metallarbetare, partimedlem från 1907, kämpade i Ukraina under inbördeskriget och innehade därefter ansvarsposter inom partiet i Sibirien och Ukraina. Han greps 1938 och avrättades året efter.

⁵⁴ Se appendix med de båda deklARATIONERNA från deporterade där det inte råder något tvivel om att han har stått bakom innehållet. [appendixet ingår ej i denna utgåva]

⁵⁵ V. Serge, *En revolutionärs minnen*, s. 228.

⁵⁶ M. M. Joffé, *One Long Night* (London 1978).

⁵⁷ Dessa detaljer kommer från olika nummer av *Biulleten Oppositsii*, särskilt nr 50, maj 1936, ss. 17-20.

Samma sak gäller Sokrat Gevorkian: son till en oljearbetare i Baku, facklig organisatör under kriget, utslängd för sina aktiviteter på gymnasiet, gick med i partiet 1917, var med i inbördeskriget, studerade i Moskva på *rabfak*, undervisade i teoretisk politisk ekonomi, ”gammal” oppositionell, det tycks som om han gripits 1928⁵⁸ och har följt I N Smirnov några veckor sommaren 1929.

Vasilij F Pankratov är tidigare sjöman från Kronstadt, medlem i den delegation som vid Kornilovs kupp kom för att träffa Trotskij i hans fängelse och Kerenskij i hans palats. Under inbördeskriget tjänstgjorde han i tjeikan och blev därefter biträdande chef för GPU i Transkaukasien. Han greps inte förrän i januari 1930⁵⁹. Ch M Pevzner är också en av Oktobermännen, deltog i inbördeskriget där han var officer och förlorade rörelseförmågan i en arm. Han arbetade på finanskommissariatet och blev inblandad 1927 i tryckeriaffären⁶⁰. Enligt ett *samizdat*-manuskript som nyligen publicerades utomlands skulle han vara svärson till GPU-chefen Jagoda⁶¹, i själva verket tycks han ha varit gift med en syster- eller brorsdotter. Den unga hustrun har TBC. Grigorij Ja Jakovin har också examen från Institutet för röda lärare. Han är historiker och specialiserad på Tysklands moderna historia, ett land där han bott i flera år och där han skrivit en läsvärd bok. Victor Serge har beskrivit honom: ”Den trettioårige Jakovin ... var friluftsmänniska och ägde en vaken intelligens, dessutom var han en vacker, närmast förförisk man.” Han berättar om ”en period av riskfylld illegalitet som krävde mycken uppfinningsrikedom och djärvhet”⁶² i Moskva. Han hade en viktig roll i ”centrum”.

Eleazar Solntsev betraktas vid trettio år som en av de mest begåvade männen i sin generation. Ekonom, placerad vid utrikeshandeln i Tyskland, därefter i USA. Blev hemkallad 1928 och greps vid framkomsten.⁶³ Vi kan också nämna Trotskij's båda svärsooner. Man Nevelson, gift med Nina, gick på gymnasiet 1917 och organiserade ungtkommunisterna, därefter de Röda gardena. Politisk kommissarie i Röda armén, 1920 chef för den politiska avdelningen för femte armékåren och blev senare ekonom.⁶⁴ Svågern Platon I Volkov, gift med Zinaida, är lärare, han greps strax efteråt.

Slumpens skördar bland brevlappar och minnesanteckningar ger oss ofta bara långa listor och ibland några antydningar av personlig art. De tre systrarna Tjumskaia var aktivister från 1917 liksom Mossia Magid, som organiserade partisaner bakom Denikins linjer, liksom den tidigare ledaren för ungtkommunisterna i Ukraina Jacob Byk, liksom de siberiska partisanerna Samuel och Pavel Papermeister. Leonid Girtjek, tidigare ambassadråd för handelsfrågor i Persien, Vasilij M Tjernytj, tidigare politisk kommissarie i Röda armén, tidigare chef för tjeikan i Ural, Michail A Polevoi, alla dessa är för oss bara namn som finns kvar i Serges minnen och i exildokumentet.⁶⁵ Vi har hittat omnämmanden av ännu yngre studenter/arbetare, till exempel Karlo Patskachvili⁶⁶, son till fattiga människor i Georgien och studerande i Moskva, Karl Melnais, ungtkommunistledare 1926 och matematikstuderande, Sasja Miletjin, också från Moskva, Faina Upstein från Odessa, rekryterad 1927, gripen 1932.

Vissa av Trotskij's och Sedovs korrespondenter, liksom också Rakovskij's, är uppenbarligen politiska kadrer som vi knappast vet något om, till exempel L Trigubov, en ”gammal” från

⁵⁸ ”Gevorkian Sokrat”, *Biulleten Oppositsii* nr 51, juli-augusti 1936, s. 16.

⁵⁹ V. Serge, *Destin...*, s. 126. Vassilij F. Pankratov föddes kring 1894. Han försvann efter 1936.

⁶⁰ *Biulleten Oppositsii* nr 50, maj 1936, s. 18.

⁶¹ *Renaissance du socialisme en U.R.S.S. Mémoires d'un bolchevik-léniniste*, s. 131.

⁶² V. Serge, *En revolutionärs minnen*, s. 227.

⁶³ ”Solntsevs död”, *Biulleten Oppositsii*, nr 50, maj 1936, s. 17.

⁶⁴ *The Militant*, 26 december 1931.

⁶⁵ V. Serge, *Destin...*, s. 123-130.

⁶⁶ Patskachvili och Miletjin citeras av M. M. Joffé, *op. cit.*, och av ”M.B.” i ”Trotskisterna i Vorkuta”, *Sotsialisticheskii Vestnik*, november-december 1961.

Kiev, men också de unga A Abramskij och N I Mekler från Charkov, G M Bagratov, Boris N Vjaznikovtsev, Michail Lebel, Tigran Askendarian, G. Chotimskij, Pavel I. Golubtjik, I. Ja. Kievlenko och V. Sidorov. Det skulle krävas en specialstudie över utlännarna, där det ofta finns hela grupper av fångar med ansvariga, flyktingar, bland studerande, kineser, jugoslaver, bulgarer, österrikare, italienare.

Ciliga har gett lite statistik över befolkningen i Verchneursk-isolatorn⁶⁷. Bara 15 procent arbetare, vilket han förnöjt påpekar, en majoritet av unga intellektuella judar som främst kommer från Ukraina och Vitryssland (47 procent), många georgier och armenier (27 procent) varav många är bönder, och slutligen 30 procent ryssar där de flesta är militärer och tjeckister, säger han. Men det totala antalet personer på denna plats tycks oss ganska lågt för att föra statistik och dra slutsatser.

Men Trotskijs arkiv ger oss ytterligare lite fakta: av 378 deporterade som vi får namn och hemort för under 1928 har 66 procent gripits i Moskva och 10 procent i Charkov. En närmare beräkning ger mer än 20 procent judar, mellan 7 och 8 procent armenier och lika många georgier. Vi kan också notera att det inte går att reducera arbetarintelligentian till den kategori som Ciliga lite märkligt kallar ”judiska intellektuella”. De fakta som framgår av Trotskijs korrespondenter anger ett högre antal arbetare som gripits för oppositionsaktiviteter. De indicier som Victor Serge ger 1936 tyder också på att man allvarligt bör ifrågasätta Ciligas påstående beträffande andelen arbetare bland de fängslade oppositionella.

Michail Bodrov, tidigare oppositionens kurir till Alma Ata, var metallarbetare från Moskva. I Orenburg befann sig samtidigt som Serge Alexis A Santalov, tidigare svarvare i Leningrad, stridande 1905 och 1917, mössmakaren Truchanov från Leningrad, skraddaren Boris I Lachovitskij från Minsk, garvaren Jacob Byk från Ukraina, och många andra.⁶⁸ Vi vet genom Maria M Joffe att ”studenten” Patskachvili kom barfota till Tiflis för att söka sin lycka, vilket skulle föra honom till universitetet några år senare utan att han någonsin gått i gymnasium.⁶⁹

Detta är en summarisk skiss av hur Vänsteroppositionen såg ut kring 1930, då de flesta finns i isolatorerna (isoleringsanstalterna): dessa män och kvinnor tvingas överleva under fruktansvärda materiella och moraliska omständigheter ända till slutet, nackskottet eller kulsprutan.

Oppositionens politiska liv

Den Förenade oppositionen, ett samlingsblock av tendenser och fraktioner, förde ända från början och innan den blev illegal, livliga interna debatter. Den viktigaste stod mellan kärnan från 1923 och gruppen som förknippades med ”demokratisk centralism”, ”decisterna”. Den leddes av Vladimir M Smirnov och Timotej V Saprnov⁷⁰, och hade lyckats dra med sig eller

⁶⁷ A. Ciliga, *op. cit.*, s. 238-239.

⁶⁸ V. Serge, *Destin...*, s. 128-130.

⁶⁹ M. M. Joffé, *op. cit.*, s. 58. Vad gäller deltagande av arbetare inom Oppositionen finns intressant information hos Dante Corneli. Denne var italiensk kommunist och flykting, medlem i Vänsteroppositionen som kapitulerade 1929, och berättar i sina memoarer *Le Ressuscité de Tivoli* om fabriken Aviopribor i Moskva som var en bastion för den Enade vänsteroppositionen efter att ha varit detsamma för 1923 års Opposition: i fängelset träffade han mekanikern Petuchov. Han nämner också en resolution från sin fabrik i Rostov, Krasnaja Aktsia, som 1925 krävde återinförande av demokratiska normer inom partiet. Själv träffade han i fängelser och läger många arbetare, särskilt många från kullagerfabriken Kaganovitj i Moskva, uppbyggd med hjälp av arbetare från Aviopribor.

⁷⁰ Vladimir M. Smirnov (1887-1937), partimedlem 1907, ledare i Moskva 1917, kommissarie i femte, därefter sjuttonde armén, arbetade därefter med ekonomin. ”Decist” 1920, gick med i den Enade oppositionen 1926 och bröt därefter med den. Timotej V. Saprnov (1887-1939), byggnadsmålare, partimedlem 1912, ledare i ”decist”-gruppen, Kapitulerade 1928 men greps därefter på nytt.

utöva inflytande över några bolsjeviker som Radek och Nin när det gällde analysen av statens och partiets samhälleliga natur och nödvändigheten av att kämpa för ett ”andra parti”. Ekon från denna tidigare diskussion kunde fortfarande höras bland de nya problem som Vänsteroppositionen diskuterade 1930.

Kring detta ämne har vi sedan flera decennier tillgång till ett viktigt vittnesbörd från Ante Ciliga. När ”exildokumentet” öppnades fick vi möjlighet att korrigera honom i de stycken där han är partisk och samtidigt komplettera honom på ett utmärkt sätt tack vare två rapporter från bolsjevik-leninisterna Jakovin och Ardachelia⁷¹.

Dessa två väsentliga texter – och några andra av mindre vikt – kan nu ge en ganska exakt bild av det politiska livet i ett av de fängelser som reserverades för ”bolsjevik-leninister”, isolatorn i Verchneursk, där mellan 200 och 250 personer, varav 120 från Vänsteroppositionen, hölls fångna från 1930.

Bilden är otvetydig: trots att de materiella omständigheterna är usla, med överbefolkade lokaler, är denna isolering ett verkligt ”universitet för social och politisk vetenskap” – ”det enda oberoende universitetet i SSSR” påpekar Ciliga.⁷² Fångarna har lätt att kommunicera med varandra, ge ut handskrivna tidningar där de signerade artiklarna inte utsätts för någon censur, där de diskuterar sina motsättningar, behandlar teoretiska och aktuella frågor, ”på det mest uppriktiga sätt, där ingenting hoppas över”. De olika politiska grupperingarna i detta fängelse är ”riktiga organisationer, med kommittéer, handskrivna tidningar, erkända ledare”. De fungerar genom att hålla regelrätta möten under promenader på gården, med mötesledning, dagordning, protokoll. Det finns en administration för ”postgång” som för allas räkning sköter interna och externa relationer inte bara i SSSR utan med utlandet, till exempel i samband med förflyttning till andra fängelser. Biblioteket är rätt välförsett, tidningar från SSSR finns tillgängliga om man prenumererar, liksom de utländska kommunistpartiernas dagstidningar. De politiska kontakterna upprätthålls ständigt. Redan Ciliga vittnade om att fångarna i Verchneursk fram till 1934 hade tillgång till exemplar av *Biulleten Oppositsii* och Trotskij's broschyrer, eftersom de, säger han, hade möjlighet att diskutera de franska trotskisterna inträde i SFIO detta år.⁷³

Den stora debatten bland trotskisterna i Verchneursk började i slutet av 1929 och pågick under hela år 1930, när ankomsten av femtio nyanlända mer än fördubblade antalet bolsjevik-leninister, och packade ihop männen så tätt att det blev omöjligt att hindra dem från att kommunicera. Diskussionen tog sin början under inflytandet av det ”svarta året” och den stora vågen av kapitulationer. Efter de sista avhoppet – en grupp studerande i Moskva i början av 1930 – var det motdragen mot denna våg som kom i förgrunden.

En liten grupp aktivister ledda av ”gamla”, georgiern G Kvachadze, armeniern Arno Saakian, och veteranen från Röda armén VI I Retjetnitjenko, försöker få bort de tendenser som lett så

⁷¹ Bland ”exildokumentet” i Harvard finner man två texter, kopior, mycket näraliggande, rapporter om det politiska livet i isolatorn i Verchneursk. Den ena (nr 16927) är undertecknad av Jakovin och Ardachelia och daterad 11 november 1930, den andra (nr 16832) är signerad ”A” – uppenbarligen Ardachelia – och inte daterad. Det tycks som om de två männen har lämnat isoleringen och hittat en möjlighet att få iväg en rapport till Trotskij. Förutom när Ciliga nämns kommer informationen på de följande sidorna från Ardachelias och Jakovins texter och vi har undvikit att fylla sidorna med alltför mycket noter.

⁷² A. Ciliga, *op. cit.*, s. 170.

⁷³ *Ibidem*, s. 237. Författaren påpekar att trotskisterna har informerats men inte ”kunnat tolka” inträdet i SFIO. Den uppfattningen hyser inte Victor Serge som skriver efter sin ankomst till Frankrike: ”Att våra kamrater går in i de socialistiska partierna har inte så vitt jag vet gett upphov till några större diskussioner. Man har bara frågat sig om våra kamrater komma att kunna behålla sin klara politiska profil inom de socialistiska partierna. På ett sådant villkor har vi ansett att det var rätt att ansluta sig till de stora masspartierna” (brev till Trotskij 27 maj 1936, biblioteket, Harvarduniversitetet, 5013, med tillstånd från universitetet).

många till kapitulation ur oppositionens led. De kritiserar framför allt de tendenser som de kallar ”försonliga” och slutligen den anda som ledde till utarbetandet av deklARATIONEN från augusti 1929. I början av januari ger de ut ett första nummer av tidningen *Bolsjevik-militanten*, där en deklARATION från Arno Saakian tar avstånd från Rakovskij och hans deklARATION. Tidningen utvecklar systematiskt ett tema lånat från Trotskij enligt vilket Vänsteroppositionen i fortsättningen inte längre bör rikta sig till centralkommittén och partiet utan till arbetarklassen själv. Ledningen övergår snart till en grupp unga aktivister: O. Pouchas, M. Kamenetskij, Ja. G. Belinskij, N. Perevertsev och Jemelianov tycks i fortsättningen närma sig ”decisternas” ståndpunkter. Jemelianov ansluter sig för övrigt till dem. De ”militanta bolsjevikernas” grundtanke är från och med nu å ena sidan att det inte längre är möjligt att reformera partiet, och att det inte heller är möjligt med en ”vänstersväng” från byråkratins sida. Trotskij framställs som den som hyser en principiellt fast ståndpunkt, medan Rakovskij manövrerar och försöker uppnå försoning med apparaten: *Bolsjevik-militanten* ser beviset för detta då man från och med maj börjar tala om en ny deklARATION från Rakovskij vid kongressen.

Majoriteten har vissa svårigheter att bestämma sig inför dessa attacker från ”vänster”. Den första reaktionen är att själv öppna debatten i en tidskrift som får det blygsamma namnet *Anteckningar om den aktuella perioden*, varav tre fullmatade nummer kommer ut mellan januari och oktober med signerade artiklar som behandlar ekonomiska, politiska och taktiska frågor. Syftet med tidskriften, skriver Ardachelia, är att ”belysa epokens problem”. Att kontakterna med omvärlden återupptas underlättar företaget: det ”bolsjevik-leninistiska kollektivet” lyckas få ut fem brev till den underjordiska ledningen för fraktionen i SSSR och får också fem svar, liksom ett tiotal brev och dokument från de två ”gamla”, Trotskij och Rakovskij.⁷⁴

I juni 1930 hade diskussionen mognat så pass att man kunde försöka sig på en utvärdering. Majoritetens ledare – de som Ciliga kallar ”högern” – bestämmer sig för att utarbeta teser. Det blir ”de tres teser” som redigerats av tre av oppositionens unga ledare, Jakovin, Solntsev och Stopalov⁷⁵. Deras analys av situationen i SSSR är samma som Trotskijs. De medger att det finns en ”kris inom center-högerblocket”, att en konflikt rasar mellan stalinister och högermän, men påpekar att det bara handlar om ”en administrativ kamp inom apparaten mot följderna av sin egen ekonomiska politik” som är ”dömd att misslyckas” och som ”föser in alla bönder vid kulakernas sida”. För dem har de kortvariga och med nödvändighet begränsade ”vänsterskuten” blivit ytterst kostsamma genom att partiets politiska liv har kvävts, dess vänster har strypts och de arbetarsträvanden som partiet står för har krossats. De påpekar femårsplanens ”oövertänkta” och byråkratiska karaktär, och hävdar att det är omöjligt att bygga socialismen när man skär av sin klassbas, arbetarklassen, och att det är just det som präglar femårsplanen.

Några veckor senare redigeras, under inflytande av Man Nevelson och Aaron Papermeister, andra teser från en strömning som Ciliga kallar ”center”. Skillnaden handlar om den ekonomiska politiken. De ”tvås” text uttalar sig för att NEP ska återinföras, det vill säga rent

⁷⁴ Jakovin och Ardachelia noterar i sin rapport från 1 november 1930, efter att ha nämnt att Trotskijs brev har kommit till isoleringen med mellan två och fyra månaders försening: ”Förseningarna har varit till stor nytta för oss; vi har fått möjlighet att klargöra linjen och de positioner vi har utarbetat och formulerat själva. Och ofta har vi med nöje kunnat konstatera att, ställda inför samma händelser, har tankegångarna och formuleringarna varit desamma på Urals öar som på Prinkipo... För oss är det ett glädjande tecken på de band som enar vår strömning över långa avstånd” (universitetsbiblioteket i Harvard, 16927, med tillstånd från universitetet).

⁷⁵ Det handlar om den text som vi publicerar långa utdrag ur i ett appendix, med titeln Revolutionens kris, som den hade fått i B.O. där den var undertecknad ”XYZ”. Denna ”de tres text”, också kallad ”reteserna”, har identifierats genom en rad kontroller vars utgångspunkt fanns i Trotskijs vittnesmål inför Deweykommissionen.

marknadsmässiga förhållanden till bönderna som ”de tre” inte tror är möjliga. Poznanskij och därefter Dingelstedt som anländer från Rubtsovsk ansluter sig till ”centerns” ståndpunkt.

Inte förrän i september 1930 utarbetar gruppen kring *Bolsjevik-militanten* sina egna teser, som vi tyvärr inte känner till just nu annat än genom utdrag som citeras av Jakovin och Ardachelia. För denna grupp är SSSR en broms för utvecklingen av den revolutionära världsrörelsen, och det kan aldrig bli fråga om en front ens med en del av byråkratin. Teserna utesluter varje möjlighet till vänstersväng och uttalar sig för ”en reform av staten genom massornas direkta aktion”. De ”militanta bolsjevikerna” utgör alltså en ”opposition” gentemot oppositionen, denna ”bolsjevik-leninistiska höger” som de tror än inne på en väg som leder till kapitulation. De betraktar sig som inkarnationen av den ”militanta ortodoxa bolsjevismen”. Som Ardachelia helt riktigt påpekar befinner de sig någonstans mellan bolsjevik-leninisterna och ”decisterna”.

Under diskussionens lopp hade majoriteten gått framåt. I maj hade bara 60 fångar gått med på att signera Rakovskijs och de övrigas aprildeklaration, medan 47 intog de ”militanta bolsjevikernas” ståndpunkt. Men de senare hade haft svårt att utarbeta sina teser – det tog tre månader – och det kom brev från Trotskij som gick mot de idéer som de försvarade och gav upphov till en första splittring, de första sju som hade startat strömningen. När texten till aprildeklarationen blev känd gick 20 av de 47 som först hade sagt nej över till denna. När Dingelstedt, Abramskij och Antokolskij anlände till Rubtsovsk hade de förenat sig med majoriteten, men också påpekat nödvändigheten av att lägga ner de två konkurrerande organ som gavs ut av de två fraktionerna inom ”kollektivet”. På deras initiativ ger majoriteten ut *Sanningen i fängelset* [*Fängelse-Pravda*] var eller varannan månad i form av artiklar kopierade i skrivhäften – medan *Bolsjevik-militanten* vägrar att försvinna. Att det kommer ut två tidskrifter som båda stöder sig på ”bolsjevik-leninistiska kollektivet i Verchneuralsk” leder oundvikligen till splittring, som sker 1931.

Dokumentet som kommer från majoritetens anhängare – Ardachelia och Jakovin – behandlar enbart den första delen av år 1930. För de följande åren har vi återigen bara ett enda rätt ensidigt vittnesbörd från Ciliga. Han är anhängare till ”vänstern” – en rätt som uppenbarligen ingen ifrågasätter – och beskriver givetvis motståndarnas idéer karikatymässigt, när han talar om en ”anda av att underkasta sig ledningen”, säger att det handlar om ett ”stöd till den officiella politiken” och kritiserar ”deras metoder” vars enda syfte är ”reform uppifrån” – och han insisterar med eftertryck och lite demagogiskt på det faktum att ledarna för de andra tendenserna har gått på Institutet för röda lärare.⁷⁶ Hans faktauppgifter och värdeomdömen bör alltså tas med försiktighet, samtidigt som en hel del uppgifter han ger är till nytta.

Han nämner till exempel fångarnas ständiga intresse för situationen i Tyskland som de följer dag för dag i *Die rote Fahne*, de långa diskussioner de för om fascismen, den klara uppfattning de har om vad som står på spel i Tyskland. På så sätt bekräftar han ju ofrivilligt att denna opposition i fängelse är mycket homogen, och att de i grunden är överens med de ståndpunkter Trotskij försvarar i exil.⁷⁷ Det är svårare att följa honom när han försäkrar att det uppstod ”panik” bland trotskisterna i Verchneuralsk när nyheten kom att Hitler kommit till makten.⁷⁸ Icke desto mindre kan man anta att dessa aktivister som hade en korrekt analys av händelsens vikt, förstod vad det innebar för världsproletariatet och följdriktigt för dem själva. Vi kan bara notera att han i förbigående använder en anekdot för att placera sin fängelsekamrat, Trotskijns svärson Man Nevelson, bland de ”en smula trångsynta patrioterna i vår

⁷⁶ A. Ciliga, *op. cit.*, s. 176-177 och 192.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 170 och 236.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 237.

sovjetstat”.⁷⁹ Han hävdar att decisterna efter Hitlers seger 1933 uttalade sig för Fjärde internationalen och anklagades av de ”militanta bolsjevikerna” för att komma med ”demagogiska” paroller ”i otid”, medan *Fängelse-Pravda* höll fast vid de traditionella ståndpunkterna utan att göra för stor affär av dem.

Affären avgjordes hursomhelst i och med att *Biulleten Oppositsii* kom, både till isoleringen och till SSSR, och övertygade alla bolsjevik-leninister om att det var dags att överge ”oppositionskampen” för ”reformer”, och i stället bygga nya partier och en Fjärde international. Snart var för övrigt enheten återställd bland bolsjevik-leninisterna.⁸⁰

Men det skulle vara ett misstag att alltför nära följa den ganska summariska och lätt deformerade bild som Ciliga ger, och föreställa sig att oppositionens politiska liv i början av trettio-talet såg likadant ut överallt som i Verchneuralsk. På andra ställen var det andra diskussioner som präglade den politiska tillvaron.

Vissa diskussioner förekom kring speciella händelser. Det är känt att bolsjevik-leninisterna var oeniga kring ”Sjachtyrättegången”, vissa accepterade att den var autentisk, andra ansåg att det var påhitt som utarbetats mellan Stalin och den huvudanklagade Ramzin.⁸¹ Dagarna efter deklARATIONEN i augusti 1929 och veckorna innan april 1930 ägnades åt en korrespondens mellan kolonierna som täckte alla politiska problem.

Efter 1929 förekom givetvis heta diskussioner kring kollektiviseringen och industrialiseringen. Förutom de skeptiker som i bästa fall bara såg denna politik som en ”manöversväng” som föregick den oundvikliga återgången till ”högerpolitiken”, förekommer andra tolkningar. Rakovskij, som ofta betraktas som skeptiker till industrialiseringen och kollektiviseringen sociala och ekonomiska följder, lägger ändå fram hypotesen att de är ett sätt för byråkratin att öka sin makt och sina privilegier eftersom de ökar byråkratins ekonomiska och sociala tillgångar.

1930 dyker återigen argument upp från en del av kapitulanterna från 1929, återigen kan vi få se teorin om att industrialisering och kollektivisering – automatiskt – får till följd att partiets ”proletära kärna” förstärks, och alltså oundvikligen förr eller senare kommer att föra in denna kärna på reformvägen. Detta säger Okudzjava, och kritiseras av Tsintsadze⁸², som Trotskij i förbigående ger den äran av en klapp på axeln. Det tycks inte som om denna tanke ger något eko inom oppositionen, medan däremot Rakovskijs teser om att man måste använda sig av NEP, som en konkret form av ”återtåg” som alla kunde stöda, splittrade leden ganska djupt.

Liksom överallt både inom och utanför den krisdrabbade kommunistiska rörelsen, uppstod mycket tidigt ”revisionistiska” teorier som bolsjevik-leninisterna allvarligt diskuterade och gick i polemik mot. Från och med 1930 försvarar och utvecklar några av dem en teori som redan framlagts av en del decister och särskilt av mensjevikerna, enligt vilket den ryska staten inte längre kunde betraktas som en arbetarstat utan som ”statskapitalism”: det är en ekonom från Charkov, Vladimir Densov, tidigare hög tjänsteman inom Gosplan⁸³ som 1931 försvarar

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ A. Ciliga, *op. cit.*, s. 235, placerar detta enande på sommaren 1933 och menar att Solntsev och Kamenetskij var och en på sitt håll hade varit tillskyndande. Han tar också upp bildandet av en grupp ”högerextrema trotskister” (Melnais, Barkin, Millmann), och dessutom enandet, utanför ”kollektivet”, av vänsterelement (före detta ”militanter” och före detta ”decister”) i en ”federation av vänsterkommunister”.

⁸¹ Leonid K. Ramzin (1877-1948), ingenjör och professor, dömd till döden 1930 för att ha ”erkänt” att han var en av ledarna för sabotörerna och konspiratörerna i ”industripartiet”, fick straffet omvandlat till tio års fängelse och fortsatte sitt vetenskapliga arbete under denna tid. 1944 fick han tillbaka sin tjänst inom undervisningen.

⁸² Jfr brevet från K. M. Tsintsadze till M. N. Okudzjava, 10 februari 1930, Harvard, 15526, jfr dokument, s. 115-120.

⁸³ A. Ciliga, *op. cit.* s. 179, 200.

denna tes inom själva kollektivet. Andra förkastar denna tolkning som givetvis ifrågasätter själva grunden för oppositionens program och organisering. Ändå kan de tänka sig möjligheten till en sådan utveckling inom en mer eller mindre nära framtid.

En av de viktigaste och mest konkreta diskussionerna, dessutom teoretiskt svårare eftersom den är helt ny, är givetvis den som skissas upp 1930 kring frågan om Sovjetstatens klasskaraktär, alltså om byråkratins klasskaraktär. I sin deklaration från april 1930, som också undertecknades av Kossior, Muralov och Kasparova, skrev Christian Rakovskij:

”Från en proletär stat med byråkratiska deformationer – som Lenin definierade vår stats politiska form – är vi på väg mot en byråkratisk stat med kommunistiska och proletära överlevnadsformer.”⁸⁴

Några rader längre ner definierar han byråkratin som ”en stor klass av styrande”, en ”egen klass” vars bas är ”innehav av statsmakten”, en ”egen typ av privategendom”.

Den analysen väcker kritik och protester. 5 juli 1930 går G. Chotimskij och A. Cheinkman till attack, för de deporterade i Kolpatjevo:

”Vi anser att byråkratin inte är en klass och att den aldrig kommer att bli det [...] Byråkratin är fröet till en kapitalistklass som dominerar staten och kollektivt äger produktionsmedlen ”⁸⁵

Det är genom andra deporterade känt att Rakovskij mellan 1930 och 1932 bland annat fortsatte att arbeta med frågan om ”maktens yrkesfaror” som han redan tagit upp i sitt berömda brev till Valentinov i augusti 1928. Bland andra verk han skrivit och som aldrig lämnat SSSR nämns *Lagarna för den socialistiska ackumulationen under den proletära diktaturens ”centristiska” period* och *Utvecklingslagarna för den socialistiska diktaturen*.

Leon Sedov diskuterar hela denna fråga under pseudonymen N Matkin, och påminner först om Rakovskijs och de deporterades i Kolpatjevo ståndpunkter. Därefter nämner han teser från en ”bemyndigad kamrat, fängslad i en isolering”, som föreslår att man för ögonblicket nöjer sig med formuleringen ”byråkratisk inringning av proletariatets diktatur”.⁸⁶

Mer vet vi inte om den debatt som säkerligen pågick fram tills de två sista aktivisterna inom Vänsteroppositionen var döda.

Politiska aktioner: hungerstrejker

De aktivister inom Vänsteroppositionen som befann sig i frihet hade teoretiskt samma handlingsmöjligheter som andra sovjetiska medborgare: liksom de deltar de här och där i strejker och missnöjesyttringar. Och under denna period tycks det som om de var den enda grupp som delade ut eller underjordiskt spred flygblad och politiska texter.

Men större delen av oppositionen, de deporterade som kring 1933 var kring 8 000, hade mycket få kampmedel för sitt främsta syfte: att förbättra förhållandena för de fängslade. Deporterade och fångar firade trots förbud fortfarande 1 maj och 7 november med demonstrationer och genom att sjunga *Internationalen*, och genom att hålla upp röda tygstycken som fanor. I allmänhet står dessa demonstrationer dem dyrt: de deporterade grips, till exempel i Rubtsovsk 1930, och hårda straff utmätts i isoleringarna, specialisolering, fängelsehålor, förlängda straff. Men när förhållandena blir outhärdliga finns bara förtvivlans sista utväg: hungerstrejken.

⁸⁴ Jfr dokument, s. 90-103.

⁸⁵ Brevet från Chotimskij och Cheinkman finns med i en korrespondens från SSSR undertecknad L. Trigubov (Harvard, 17 308 *infra*. dokument, s 177). Trigubov som Ciliga talar om som en gammal aktivist från Kiev, presenteras av Sedov som ”Oppositionens korrespondent i Moskva”.

⁸⁶ *Biulleten Oppositsii*, nr 14, augusti 1930.

Den första bröt ut i början av 1928 i fängelset i Tomsk. Den andra i tukthuset i Tobolsk där regimen var brutal. I den fullproppade isoleringen i Verchneursk där 450 fångar trängdes 1930 lät fängelsedirektören Bitsjukov kedja fast nakna hungerstrejkande fångar mitt i vintern och hålla kallt vatten över dem för att tvinga dem att ge upp.

Det är i Verchneursk som de hårdaste strejkerna utspelades från 1931, åtminstone av dem som är kända. Den första bryter ut i slutet av april 1931 då en decist, Essaian, såras av ett skott från en vakt. En strejkkommitté med tre medlemmar bildas med Dingelstedt, den ”militante bolsjeviken” Kvachadze och decisten Sajanskij.⁸⁷ De 176 kommunister från olika tendenser som befann sig i strejk fick stöd från anarkisterna. De kräver sanktioner mot de ansvariga, att direktören förflyttas, garantier för framtiden, att den sårade frigges och förs till sjukhus, ändring i reglerna och förbättring av kosthållet.

På sjunde dagen lovar man att skicka en specialkommission från GPU med Andrejeva som ordförande för att förhandla, och strejken avbryts: första maj är det upprymda fångar som firar sin första seger och demonstrerar i isoleringen kring porträtt av Trotskij och med banderoller med oppositionens paroller. Men kommissionen kommer inte. Strejken återupptas i början av juli. Nu kommer kommissionen och gör eftergifter på flera viktiga punkter.⁸⁸ Inte förrän senare får man veta att vissa löften inte har hållits och framför allt att Essaian inte har frigetts utan endast förflyttats. Och som repressalier, ser det ut som, skickas 35 fångar till Suzdal, under en mycket hård regim.

Den andra hungerstrejken bryter ut i Verchneursk i maj 1933. Sedan månader har de dömda som har avtjänat sina straff, automatiskt fått dem ”förnyade” administrativt av GPU:s ledning, utan några förhandlingar och utan ens ett försök till förklaring. Fångarna beslutar då att meddela GPU att de genast kommer att starta en hungerstrejk om inte alla fångar som har avtjänat sina straff omedelbart frigges. Den valda strejkkommittén med Dingelstedt återigen, den ”militante bolsjeviken” Sasja Slitinskij och Jakob Byk, planerar för att strejken ska börja på utsatt dag, även om förflyttningar skulle ske.⁸⁹ När förflyttningarna börjar bryter hungerstrejken ut på flera fängelser samtidigt. I Verchneursk krossas den med våld på trettonde dagen. Dingelstedt, Slitinskij och Byk förflyttas till det kusliga tukthuset Solovki, på Solovetskijöarna, som Ciliga kallar ”ett arktiskt Guyana”. Där blandas politiska fångar – uzbekiska och kirgisiska kommunister, men också georgier och kaukasier – med vanliga fångar och råkar ut för grov misshandel. Men starka av erfarenheter börjar männen från Verchneursk om på nytt med sitt tålmodiga arbete, grupperar sig och organiserar sig. Några månader senare tar de strid för att de politiska fångarna ska få samlas och för bättre behandling. ”Några resultat” uppnår de skriver Ciliga.⁹⁰ Spåren efter F N Dingelstedt, röd professor, judisk intellektuell, heroisk kämpe, försvinner 1935 sedan har förflyttats till Alma-Ata.

Armeniern Arven A Davtian – ”Tarov” – som deltog i de två första hungerstrejkerna i Verchneursk finns kvar i isoleringen. Det är genom honom vi känner till en tredje hungerstrejk i den berömda isoleringen, efter ett besök från GPU-kommissionen som i december 1933 ”förnyar” straffen för alla fångarna. Strejken börjar 11 december. Så här berättar den armeniske kommunisten:

⁸⁷ A. Ciliga, *op. cit.* s. 179, 200.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 198-200.

⁸⁹ *Ibidem*, s. 213. Davtian, som hade tillbringat flera år i Verchneursk och lyckats fly från SSSR 1935, har avlagt ett vittnesbörd inför Deweykommissionen som bekräftar Ciligas berättelse på den punkten. Under den falska identiteten Manoukian gick denne armeniske aktivist under kriget in i Paris-avdelningen av gruppen FTP-MOI (stadserilla) som leddes av Manouchian och odödliggjordes genom den berömda Affiche rouge (Röda affischen). Han dömdes till döden och avrättades tillsammans med sina stridskamrater.

⁹⁰ *Ibidem*.

”20 december bar man de strejkande till andra celler. Detta för att göra husrannsakan. Sedan började man tvångsmata oss. Det var en oförlömlig syn: det uppstod verkliga slagsmål mellan de strejkande och vakterna. De förstnämnda led förstås nederlag. Utmattade blev vi tvångsmatade med därtill avpassade pumpar. Det var en oerhörd plåga. De stoppade tjocka gummislangar in i munnen, de strejkande släpades som döda hundar in i matningscellerna. Ingen gav upp individuellt. Femtonde strejkdagen beslöt strejkkommittén att avbryta strejken vid tolvtiden, eftersom många av de strejkande försökte begå självmord. En av GPU:s män kom till oss i isoleringen och hotade med att skicka oss till Solovetskij. Våra kamrater jagade ut honom ur cellerna. Strejkkommitténs beslut antogs enhälligt av de strejkande. GPU-representanten var tvungen att muntligt lova (av skäl som han inte ville uppge vägrade han att skriva) att de som hade avtjänat sitt straff skulle frigges. Därför förflyttades jag 22 januari 1934, när mitt straff var avtjänat, till cellen för ’de som skulle frigges’”.⁹¹

Motståndet

Den sista politiska text som lades fram i själva SSSR i namn av hela oppositionen är april-deklarationen 1930, redigerad av Rakovskij och även undertecknad av V. V. Kossior, N. I. Muralov och V. S. Kasparova.⁹² Arbetet hade varit svårt och ett första utkast hade beslagtogs vid en husrannsakan hos Rakovskij. Från detta datum fortsätter diskussionerna, men de deporterade har inte längre möjlighet att utarbeta gemensamma dokument. Men detta är inte, som i början av 1929, tecken på en intern kris. Tvärtom, det som tidigare hade sett ut som den ”sista avdelningen” av oppositionen kring Rakovskij får på nytt rekryter, unga och äldre, deporterade och i fångelserna: i Sibirien och i Centralasien. Bland deporterade och fångar utvecklas Vänsteroppositionen en hel del. Men i städerna utsätts den däremot för den ena slaget efter det andra.

Man kan följa spåren efter dessa vågor av förtryck nästan vecka för vecka i korrespondensen i ”exildokumentet”. I maj 1930 berättar Victor Serge om rader av husrannsakingar och gripanden som bland annat berör de deporterade Abramskij, Voskresenskij och Antokolskij, som snart kommer att befinna sig i Verchneuralsk⁹³. I maj 1931 är det ett brev från Naville som nämner gripandet av den sista kärnan av dem som han kallar ”de fria motståndsmännen” och framför allt deras ledare ”Michel” – en vän till Andrés Nin påpekar han – som har stått emot GPU⁹⁴. I oktober 1930 skriver Trotskij uppriktigt till amerikanen Shachtman: Oppositionen existerar inte längre som organisation.⁹⁵ Vid den här tiden är oppositionens ledare i isoleringarna Verchneuralsk, Jaroslavl, Tobolsk och Suzdal, och även i det kusliga ”GPU:s centralfängelse” i Moskva, exempelvis den tidigare underjordiske Janustjevskij.

Men bolsjevik-leninisterna har inte glömt det de lärt sig om underjordisk verksamhet under kampen mot tsarregimen. Polisrepressionen hindrar dem att bygga ett centrum inom landet, nå, då bygger man det utomlands, kring *Biulleten Oppositsii* som i Ryssland kommer att bli de oppositionellas samlingspunkt, samtidigt organisatör, teoretiskt organ och diskussionsbulletin.

Spridandet av *Biulleten*, varav en del exemplar är förminskade för att möjliggöra hemliga transporter, sker via tusen kanaler. Den viktigaste vägen är hamnarna där sovjetiska båtar lägger till, Antwerpen och Hamburg, vilket ger de belgiska och tyska kamraterna en viktig roll. Tidskriften säljs offentligt i tidningskiosker och bokhandlar i de flesta av Europas storstäder, vilket ger möjlighet att nå sovjetmedborgare på resa, av vilka många faktiskt söker efter den sortens tidskrifter.

⁹¹ Appell från Tarov till världsproletariatet, *La Vérité*, 11 oktober 1935.

⁹² Jfr dokument, s. 90-104.

⁹³ Serge till Trotskij, 30 maj 1930, Harvard 5005.

⁹⁴ Naville till Trotskij, 28 augusti 1931, *ibidem*, 3503.

⁹⁵ Trotskij till Shachtman, 31 oktober 1930, *ibidem*, 1082.

Biulleten fortsätter att komma in i SSSR, om än i färre exemplar, ända fram till 1933 och troligen senare, vilket bevisas av vissa informationer som Serge ger 1936.

Men det svåraste problemet är att få ut material den andra vägen: från Sovjetunionen till Väst-europa, närmast till Berlin där Sedov har installerat "centrum", *Biulletens* redaktion. Om GPU lyckas bryta kommunikationerna i den riktningen slår man två flugor i en smäll: vad betyder en *Biulleten* som inte får någon information från SSSR? Den stränga hemligheten kring detta arbete betyder att det knappast längre finns några skriftliga spår av det, åtminstone är spåren mycket svårtolkade. Med detta sagt ska vi försöka beskriva de stora linjerna i hur Sedov löste detta svåra problem.

1929 hade Sedov till exempel lyckats få tillgång till kontakter i Berlin och i Paris. Den i Paris var "Joseph", egentligen Solomon Tjarin, medlem av handelsdelegationen i Paris, och om honom vet vi att han inte bara följde Radek i hans kapitulation utan också överlämnade manuskripten till det första numret av *Biulleten* till GPU.⁹⁶ Oppositionens representant i Berlin – som stod i kontakt med tyska oppositionella och särskilt med Sasja Müller som kunde ryska – får i korrespondensen enbart initialen "L". Något senare spelas rollen som kontakt och brev-låda i Paris av en ung sovjetiska på 20 år, Nina V. Vorovskaja, som också är veteran från den ryska Vänsteroppositionen, Leon Sedovs stridskamrat och glödande propagandist för oppositionens idéer och teser bland ungkommunisterna. Hon är dotter till en gammal bolsjevik och har fått regeringens tillstånd att fara till Västeuropa för att vårda sin svåra TBC. Hon är inte orolig eftersom hon tillhör den gamla ledande kärnan, hon är för ögonblicket tämligen skyddad eftersom hon är dotter till en av revolutionens martyrer, som mördades av de Vita. Hon känner personligen alla de viktiga aktivisterna, och riskerar mindre än de flesta att falla offer för en provokation. Men hon blir inte långvarig. Läkarna beslutar först om en operation som försätter henne ur spel för en tid. Hon hinner knappast komma på benen förrän hon blir hemkallad av de ryska myndigheterna och reser tillbaka till Moskva där hon dör. Trotskij ägnar henne en gripande liten dödsruna.⁹⁷ I de tyska dokumenten kallas hon "N K".⁹⁸

Under 1930 finns under flera månader ingen permanent kontakt för den ryska Vänsteroppositionen. Men luckan fylls igen i slutet av året av en man som Sedov skriver till sin far om, att han är helt säker på honom⁹⁹. Det är antagligen den man som Jean Meichler träffade i Paris och som han talar om i ett brev till Prinkipo: den nye vännen, "doktor H K" tillhör den sovjetiska handelsrepresentationen i Tyskland, hans specialitet är trä, och han har två vänner på den sovjetiska beskickningen i Paris, som han har kommit för att träffa i och för aktioner och kontakter.¹⁰⁰

Våra informationer om detta upphör när Sedov kommer till Berlin. I fortsättningen är det han som är kontakten, centrum, nätverkets ledning, mannen som håller i och tryggar alla förbindelser. Många ryssar bor i den tyska huvudstaden, emigranter från olika perioder, också studenter. Vi vet att Sedov i Berlin rekryterar en rysk student försedd med pass, Oskar Grossmann, som under namnet Otto kommer att bli en av ungdomsledarna i den tyska oppositionen. Men vi vet också att han träffar många resande, det tycks som om det är via handelslegationen i Berlin som de flesta resande lämnar Sovjetunionen, och många har med sig informationer och dokument.

⁹⁶ Jfr. n. 12.

⁹⁷ "Nina V. Vorovskaja", *Biulleten Oppositsii* nr 19, mars 1931, s. 36. Nina V. Vorovskaja (1908-1931) var dotter till en gammalbolsjevik, Vaslav V. Voroskij (1871-1923), som hade arbetat med *Iskra*, blivit diplomat och mördats i Lausanne av en Vit.

⁹⁸ Urbahns till Trotskij, 25 mars 1929, Harvard, 5616.

⁹⁹ Sedov till Trotskij, *ibidem*, 5482.

¹⁰⁰ Meichler till Sedov, 9 oktober 1930, *ibidem*, 12759.

För övrigt använder Leon Sedov som gammal konspiratör ”specialresor” som vi i stort sett inte vet någonting om, annat än att de var oerhört svåra att organisera, att han alltid var tvungen att argumentera med dem som accepterade att göra resorna, och övertyga om att de var nödvändiga, att de aldrig handlade om tur och retur-resa, utan bara om ena riktningen, att folk som hade burit med sig dokument aldrig hade med sig några tillbaka, och vice versa.¹⁰¹

De få informationer som finns tycks tyda på att ”specialresorna” givetvis inte var turistresor, som var misstänkta eftersom de var sällsynta vid den tiden, utan normala förflyttningar som gjordes av aktivister inom Kommunistiska internationalens eller tyska kommunistpartiets apparat, folk som sympatiserade med Vänsteroppositionen och accepterade att ta på sig ett specialuppdrag under sin resa. Ett enda vittnesbörd har vi i den frågan, tysken Karl Gröhl utförde ett specialuppdrag åt Sedov i början av 1933, när han i februari 1933 for till Moskva på officiellt uppdrag för Münzenbergs verksamhet.¹⁰²

Den korrespondens från Sovjetunionen som regelbundet dyker upp i *Biulleten* är alltså i själva verket en mycket speciellt typ av korrespondens, blandad, sammansatt av utdrag av rapporter från ryska aktivister och texter som redigerats av Sedov på grundval av muntliga rapporter, personliga brev till hans kontakter och så vidare. De förstnämnda kommer vanligen från Moskva, men också från Leningrad, Charkov och till och med Tasjkent, eller från de många deportationsorterna. De är givetvis undertecknade med pseudonym, ibland bara med initialer och ger i allmänhet intressanta informationer inte bara om partiets liv, intrigen inom apparaten, stämningarna bland massorna och deras levnadsförhållanden, utan också om repressionen, vad som har hänt fångar och deporterade och den stämning som råder bland dem.

Under en första period har vi rapporter signerade ”N”, från 1930 kommer ”N N”, och sedan dyker ”T T” upp. Vilka var dessa män? Det kommer vi antagligen aldrig att få veta. På annan plats har vi nämnt att en av dem troligen var Moskvabolsjeviken Andrei Konstantinov, Kostia, partimedlem sedan 1916, gripen i slutet av 1932, senare deporterad till Arkhangelsk och därefter Vorkuta. Vi känner också till Moskvabon Janustjevskij – Ian – som troligen greps 1930, överfördes från Verchneursk till GPU:s centralfängelse i Moskva, där han försvann för alltid.

Det är i den första kategorin ”rapporter” snarare än i breven, överförda av ansvariga sovjetmedborgare till priset av tusen svårigheter, som vi finner dokument som behandlar deportationen och även tillvaron i isoleringarna: den text som till exempel redigerades i Verchneursk i juni 1930 av Jakovin, Solntsev och Stopalov kom till Prinkipo 10 oktober. Det tog knappast kortare tid från den dag då den första strejken bröt ut i Verchneursk 1931 tills informationen om den kom i *Biulleten Oppositsii*, som dessutom publicerade listan på de 117 hungerstrejkande med uppgifter om vilka som var ”bolsjevik-leninister” och vilka som var ”decister”.

Den andra typen av dokument består av personliga brev eller utdrag ur personliga brev som innehåller konkret information, eller av brev som har tillverkats av material från brevväxling eller samtal: med utgångspunkt från förtroenden från ansvariga som gjort resor till utlandet ger breven ofta intressanta fakta, plockar upp rykten som surrar inom apparaten i början av

¹⁰¹ Sedov till Trotskij, *ibidem*, 5482.

¹⁰² Karl Gröhl (1896-1979), aktivist inom tyska kommunistpartiet sedan 1919 under namnet Friedberg – han hade varit ansvarig för militärapparaten – och hade i hemlighet gått med i Vänsteroppositionen 1930 och verkade där under namnet Karl Erde. Han har gett ut sina memoarer under namnet Karl Retzlaw: *Spartacus. Aufstieg und Niedergang. Erinnerungen eines Parteiarbeiters*. Berättelsen om hans uppdrag i Moskva finns på s. 355-356. Willy Münzenberg (1889-1940), hade varit ledare inom den socialistiska ungdomsinternationalen; som ansvarig för internationella Röda hjälpen hade han organiserat det som kallades ”Münzenbergtrusten”, en samling tidningar och företag som syftade till att upprätthålla kommunistiska internationalens propaganda.

trettioalet, och ger slutligen informationer som ofta har kunnat bekräftas årtionden senare efter Stalins död. De mest intressanta av dem är från den period då Vänsteroppositionen i slutet av 1932 börjar komma ut ur sin isolering och förbereder sig på att gå in i ”oppositionsblocket”.

Vändningen 1932-1933

Den kris som landet genomgår, svälten som rasar i hela regioner, fattigdomen och undernäring bland städernas arbetare, det allt hårdare förtrycket bidrar till att gradvis isolera en ledning som ingen längre spontant tänker på att kalla genialisk. Missnöjet och misstron vinner insteg inte bara i partiet utan i själva apparaten. En av de första konsekvenserna är att oppositionen åter börjar bygga upp sig, perspektivet på en återuppbyggnad som organisation kan dra nytta av den allmänna oppositionsströmningen mot Stalin. Ur den vinkeln är det nu möjligt att med hjälp av de nya upptäckterna i exildokumenterna i Harvard¹⁰³ kunna skissa ett helt nytt kapitel i Vänsteroppositionens historia i SSSR.

Sedan 1932 hade de organisationer och oppositionsgrupper som hade tagit initiativ mot Stalins politik blivit allt flera även inom apparaten. 1930 röstade partikommittén i Transkaukasien under ledning av V. V. Lominadze¹⁰⁴, dittills en av Stalins favoriter, genom en mycket hård resolution mot partiets ekonomiska politik, och kritiserade det väldiga gap som uppstått mellan byråkraterna och massorna. Ordföranden i folkkommisariernas råd i RSFSR/Ryssland/ Sergej I. Syrtsov¹⁰⁵ hade i samma anda utarbetat en kritisk text. Det är inte fråga om individuella initiativ, och GPU som oroas av de parallella händelserna, kom snart att upptäcka detta. Syrtsov och Lominadze organiserade i själva verket en underjordisk oppositionsgrupp med omfattande förgreningar, och som bland annat innefattade intellektuella bolsjevikers som filosofen Jan E Sten, men också kadrer inom ungdomsorganisationerna från den revolutionära epoken som Lazar Tjatzkin och Nikolaj Tjaplin¹⁰⁶. Andra grupper bildas som till exempel på jordbrukskommissariatet, som leds av den tidigare kommissarien A P Smirnov tillsammans med direktören för transporter och den för försörjning inom RSFSR, Nikolaj Eismont och Tolmatjev¹⁰⁷.

1932 gör dessa män, som Trotskij med rätta kallar ”kapitulanter”, ett bokslut över försöket att återgå till partiet och gå med i dess verksamhet under Stalins ledning: det är ett fruktansvärt negativt bokslut eftersom deras kapitulation bara tjänade till att diskreditera dem själva. Zinovjevisterna träffas regelbundet för att diskutera nutidens problem, men också det förflutna. Det är lika mycket Stalins politiska katastrof i Tyskland som den ekonomiska kris som härjar i landet som mobiliserar dem mot honom. Zinovjev vågar sig på anmärkningar

¹⁰³ Jfr. *Cahiers Léon Trotsky* nr 5, s. 5-37

¹⁰⁴ Vissarion V. Lominadze (1898-1934), tidigare ledande inom den kommunistiska ungdomsorganisationen och nära medarbetare till Stalin som bland annat skickade honom till Kina 1927, vände sig mot hans politik 1929 och bildade en oppositionsgrupp. Han begick självmord 1934.

¹⁰⁵ Sergej I. Syrtsov (1893-1938), partimedlem sedan 1913, gjorde karriär som apparatjök och var 1930 ordförande i folkkommisariernas råd i RSFSR. Han blev senare fabrikschef och dog i fängelse.

¹⁰⁶ Filosofen Jan E. Sten (-1937), medlem i partiets centrala kontrollkommission, började avlägsna sig från den stalinistiska fraktionen 1928. Hade kontakter med Lominadze från 1929, greps och avrättades 1937. Lazar A. Tjatzkin (1902-1937), sekreterare i ungdomsorganisationen 1917-1922, var också ledande inom ungdomsinternationalen. Hade kontakter med Lominadze, utsattes först för sanktioner, greps sedan och avrättades av samma skäl som Nikolaj P. Tjaplin (1902-1938) som hade genomgått en liknande karriär.

¹⁰⁷ Aleksandr P. Smirnov (1877-1938), arbetare, partimedlem från 1896, hade kontakter med ”högern”, var folkkommisarie för jordbruket. Nikolaj B. Eismont (1891-1935), advokat, partimedlem från 1907, var aktiv i organisationen interrayons och gick med i bolsjevikpartiet 1917. Han var kommissarie för försörjning inom RSFSR. Vladimir P. Tolmatjev (1896-193?), partimedlem 1905, var också tidigare folkkommisarie inom RSFSR och ansvarig för transporter.

angående Lenins uppfattning om enhetsfronten, i motsättning till den ”enhetsfront underifrån” som Stalinlärjungen Thälmann¹⁰⁸ förordar i Tyskland.

De två ledarna för den ”nya oppositionen” börjar faktiskt inse vidden av sitt misstag 1927, när de bröt med Trotskij för att försöka stanna kvar ”platt på magen” i det parti där de för övrigt bara är vanmäktiga gisslan. Genom ett antal privata samtal sonderar Zinovjev och Kamenev terrängen omkring sig och söker allierade.

Vad gäller de gamla trotskisterna tycks Ivan N Smirnov vara mest aktiv, i den meningen att han börjar återta en försiktig men beslutsam underjordisk aktivitet. Kring honom finns de som kapitulerade samtidigt, armeniern Ter-Vaganian, Ufimtsev¹⁰⁹, och till och med Preobrazjenskij, anfader till kapitulationen med Radek. Man samlar information och söker kontakter. I juni 1932 börjar förhandlingarna med ”vänsterguppen” med ex-stalinister som uteslöts 1930. Ter-Vaganian är mellanhand, han har sedan några år kontakt med Lominadze. Tanken på ett block med f d kapitulanter och f d stalinister går vidare.

Det är antagligen vid samma tid som en ny oppositionsgrupp uppstår underjordiskt, känd under namnet Rjutin¹¹⁰. Från början uppstår förvirring, och därefter ilska bland kadreerna kring de gamla ”högermännen” inom partiet inför ledarnas kapitulation, och framför allt Bucharin. Högerledarna har inte bara gett upp utan kamp, och är offer för en ”partiregim” som de själva varit med om att skapa, utan de vanvettiga övergreppen vid kollektiviseringen på landsbygden verkar också ge dem rätt med tanke på de varningar de förgäves kom med. *Apparatchiki* Rjutin och Uglanov¹¹¹ har befunnit sig på efterkälken sedan 1928-29, men har poster kvar i apparaten i Moskva, och de bryter nu med sin fraktion i dess traditionella form och lanserar tanken på att oppositionerna ska försonas. För dem hade Bucharin rätt i den ekonomiska polemiken och Trotskij när det gällde partiet. Deras plattform på 165 sidor lägger fram ett program som ska återinföra demokrati inom partiet och utvecklar nödvändigheten av att ”jaga bort Stalin”. De flesta av deras rekryter består av högerfolk som de ”röda professorerna” Slepko och Maretskij, Bucharins gamla skyddslingar, men de rekryterar också till vänster, till exempel den gamle bolsjevikern och arbetaren Kajurov från Leningrad¹¹². Plattformen cirkulerar i partiet och till och med på fabrikena. På sommaren grips Rjutin och fångslas.

Vid den tiden har mycket hänt också till vänster. Smirnovgruppen diskuterar med zinovjevisterna, med ”vänstern” i Lominadzes grupp, och man är överens om att bilda ett block som också trotskisterna ombeds att gå med i. Det är i september, då denna diskussion förs, som repressionen slår till: Zinovjev och Kamenev utesluts ur partiet samtidigt som de viktigaste ledarna i Rjutingruppen, och de anklagas alla för att ha bildat en organisation som ska återföra ”kapitalismen och kulaken”. Några veckor senare är det Smirnovs grupps tur att falla, följd efter några veckor av gruppen kring Eismont-Tolmatjev. Blocket hade bara levt några veckor och hade troligen inte ens haft tid att skaffa sig en ledning, eftersom två av grupperna som bildade blocket halshöggs hösten 1932.

¹⁰⁸ Ernst Thälmann (1886-1944), hamnarbetare från Hamburg, kom till tyska kommunistpartiet via USPD, valdes ut av Stalin till ”chef” för tyska partiet och tillämpade pliktstroget den politik som dikterades för honom.

¹⁰⁹ Vagarsjak Ter-Vaganian (1893-1936), armenisk gammalbolsjevik, chefredaktör för tidskriften *Pod Znamenem Marksisma* (Under marxismens banér). Han deporterades och hade kapitulerat samtidigt som Smirnov. Nikolaj I. Ufimtsev (1888-1938), partimedlem 1906, hade också följt I. N. Smirnov.

¹¹⁰ Michail N. Rjutin (1890-1937), lärare som blev officer under kriget, anslöt sig till bolsjevikerna under inbördeskriget. Som apparatjik i Moskva hade han infört våldsmetoder mot Vänsteroppositionen.

¹¹¹ Nikolaj A. Uglanov (1886-1940), bondson, partimedlem 1917, ”höger”, ledde kampen mot Oppositionen i Moskva innan han själv blev eliminerad av Stalin.

¹¹² Aleksandr Slepko (-) och Dmitri Maretskij (-), båda från Institutet för röda lärare, Bucharins favoritlärjungar. Vassili M. Kajurov (1876-1936), arbetare och gammalbolsjevik, ledde 1917 det berömda arbetar-distriktet i Viborg.

Men det är inte samma historia som börjar om på nytt. Först och främst därför att det inte alls är säkert att man vid denna tid visste att blocket existerade, vilket antyds av att medlemmarna i grupp Sten-Lominadze inte utsattes för mer förtryck än några deportationer. Officiellt drabbades Zinovjev och Kamenev därför att de kände till Rjutins plattform och inte avslöjade det. Kanske GPU verkligen inte visste mer än så. Den främsta trotskistiska aktivisten som greps vid den här tiden, Andrei Konstantinov, greps inte som sådan i december 1932 utan bara för några oförsiktiga ord: när Victor Serge fyra år senare lämnade SSSR räknar han fortfarande inte honom till de fängslade trotskisterna.¹¹³

Och politbyråns majoritet stöder inte Stalin som vill ha hårdare förtryck och kräver Rjutin huvud eftersom, hävdar Stalin, plattformen är en uppmaning att mörda honom¹¹⁴.

Det brev där Sedov meddelar Trotskij att blocket bildats¹¹⁵ nämner för övrigt också det han kallar ”gamlingens sammanbrott”, antagligen en hänsyftning på Karl Grünstein som Trotskij i sitt svar kallar ”kapitulanter”. Men Sedov påpekar att arbetarkontakterna finns kvar: Vänsteroppositionen tycks ha kommit ut ur sin isolering och kan tänkas uppnå nya framgångar. Rapporten från februari 1933 ger ett intryck av optimism och antyder existensen av en grupp som åtminstone har tillgång till många informationskanaler¹¹⁶. Men allt detta kommer att ändras brutalt när Hitlers gäng segrar i Tyskland.

Tillsammans med den tyska arbetarrörelsen och kommunistiska rörelsen försvinner också Sedovs nätverk – han måste för övrigt lämna Tyskland – och den ryska oppositionens förbindelser med utlandet är definitivt brutna. Nu är den isolerad för gott. Stalin kommer för övrigt att dra nytta av den demoralisering som följer av katastrofen, av oron hos alla som tvekar att bekämpa honom inför det nya direkta hotet från en dödlig fiende.

Att skrällen släpper något under åren 1933-34, att den ekonomiska situationen förbättras, att skörden blir god och försörjningen förbättras, allt detta bidrar till att göra det mer trovärdigt med den heliga allians som den yttre faran tycks mana till. Från mars 1933 kliver Zinovjev och Kamenev ytterligare ett steg ner på förnedringens trappa då de kapitulerar ännu skamligare för att få rätt att återvända till Moskva och återinträda i partiet. ”Blockets” anhängare tycks på nytt spridas ut för vinden vid en tidpunkt då man skulle kunna tro att Kirovs och hans allierades ”liberalism” skulle kunna få Stalin att ta reson.

Det är inom ramen för denna relativa respit och i en situation då världen präglas av reaktionens triumf och marschen mot kriget som Stalin sätter igång den apparat som ska likvidera partiets gamla kadrer, till att börja med blockmedlemmarna, definitivt krossa Vänsteroppositionen och slå de sovjetiska massorna med skräck och fasa för decennier framåt.

Början på slutet

Vänsteroppositionen kunde inte fysiskt överleva nederlaget för världens arbetarklass, kanske en tillfällig triumf för kontrarevolutionen i Europa, men lång i jämfört med en människas livslängd.

¹¹³ Victor Serge nämner Konstantinov (*Destin, ...* s. 144) som enbart ”misstänkt för trotskism”. I dokument 17399 i Harvard säger han att denne blev gripen för några oförsiktiga ord i slutet av 1932. M. M. Joffe, *op. cit.*, s. 58, presenterar honom som en ”ledande inom Vänsteroppositionen”, och ingenting tyder på att hennes vittnesmål bör ifrågasättas. A. M. Chabion deltog också på centrum 1932.

¹¹⁴ För en bra sammanfattning av denna affär, se Boris I. Nikolaievsky, *Les Dirigeants soviétiques et la lutte pour le pouvoir*, s. 88.

¹¹⁵ Brev från Sedov till Trotskij, Harvard, 5482.

¹¹⁶ *Biulleten Oppositsii* nr 33, april 1933, s. 24-26.

Den första tiden är det GPU:s brutala regim mot försvagade män och kvinnor, som slår hårdast mot oppositionens led, genom verkligen fasansfulla materiella betingelser och en allt hårdare isolering.

Listan på döda blir allt längre. Den första var Kote Tsintsadze. Snart står en annan gammal georgisk bolsjevik på tur, Elena Tsulukidze. Därefter kommer två hjältar från inbördeskriget, Aleksandr Rosanov och Boris Zelnitchenko. Den information som sipprar igenom handlar ofta bara om oroande hälsorapporter. Boris M. Jeltsin överlever knappt, Lado Dumbadze är förlamad i båda armarna, Iossif Jeltsin dör i TBC, liksom Filip Schwalbe som hostar ut sina lungor och Pevzners väninna som hans farbror – alltför sent – låter överföra till Krim. Också de unga drabbas. Efter åratal i isoleringen och flera hungerstrejker lider E. B. Solntsev av skörbjugg. Mossia Magid är sängliggande för gott med TBC efter Verchneuralsk, liksom Vasso Donadze och N. I. Mekler.

I detta förstörelsearbete, som är lika systematiskt som hycklande, är det två män som är särskilt utsatta, Sosnovskij och Rakovskij. När Sosnovskijs kamrater i GPU hade avrättats, de som ett kort ögonblick stödde honom i hans kamp, blev han bokstavligen levande begravd. Denne svårt sjuke man – diabetiker – nekas alla möjligheter till diet som tillfälligt kunde ha räddat honom. Stalin fruktar hans vassa penna och folkliga glöd, och sparade inte på metoderna: det enda man efter 1930 vet om Sosnovskij är att han kommer att dö.

Med tanke på sin hjärtsjukdom anlände Rakovskij från Astrachan och Saratov till Barnaul under fasansfulla omständigheter. På vintern går temperaturen under flera veckor ner till minus 50 grader. Han lyckas ändå arbeta, skickar brev till Trotskij och Sedov fulla av energi, stridslystnad och klokhet och får ut ett tjockt arbete om ”SSSR:s ekonomiska problem” till utlandet med inriktning på femårsplanens misslyckande och behovet av en ”ekonomisk reträtt”. Men snart blir det tyst kring även honom, en tystnad som bara avbryts av periodiska rykten om hans liksom Sosnovskijs död, något som vissa väntar på men många fruktar, till och med i maktens korridorer. Via de förbindelser som Trotskij upprätthåller från Prinkipo med Rakovskijs svärson, läkare i Paris, sägs att den gamle kämpen, som insåg att han inte i det oändliga skulle kunna stå emot maskinen som malde sönder de mest oförstörbara mänskor, till sist beslöt sig för att sätta allt på ett kort i ett flyktförsök till Yttre Mongoliet. Han skulle ha infångats allvarligt skadad, förts till Moskva och vårdats, och samtidigt utsatts för oerhörda påtryckningar som han stod emot, och till sist skickats i exil igen, den här gången till Jakutsk i polarnatten.

1933 går de båda männen till sist under, under åratal förföljda med yttersta brutalitet.¹¹⁷ De kapitulerar med några dagars mellanrum och förs till Moskva.

Går denna kapitulation – en politisk död som inte var något annat än ett steg på den lidandets väg som de fortsättningsvis accepterade, förnekandet av det som varit deras liv – att förklara enbart genom den vidriga förföljelse de båda åldrande männen hade utsatts för, av moralisk och fysisk utmattning hos sjuka män vars liv inte hade varit lätt? Frågan är öppen. Men det går inte att förneka, och tonfallet och betoningarna i Rakovskijs första deklARATION tyder på det, att en viktig faktor i deras beslut har varit deras bedömning – på grundval av den information de hade – av den internationella situationen: de båda männen är sedan åratal medvetna om vilken dödlig fara för Sovjetunionen en seger för Hitler i Tyskland skulle innebära, med dess oundvikliga följder i världsskala.¹¹⁸

¹¹⁷ Rakovskijs deklARATION publicerades i *Izvestija* av 20 februari 1934, Sosnovskijs i numret från 27 februari.

¹¹⁸ Nyckelmeningen i Rakovskijs telegram löd: ”Inför den växande internationella reaktionen, i sista hand riktad mot Oktoberrevolutionen, är inte längre mina tidigare meningsskiljaktigheter med partiet av någon betydelse.”

Den oppositionelle armeniske arbetaren Arven A Davtian, tidigare officer i Röda armén, kom senare att berätta att han vid samma tid sökte återinträde i partiet, med löfte om att för gott tåga med sina idéer, och att han hade beslutat sig för denna gest på grund av nödvändigheten av en helig allians mot fascisterna¹¹⁹. Victor Serge har å sin sida berättat hur den ukrainske arbetaren Jacob Byk, en av de gamla från strejkkommittén i Verchneuralsk, hade uppskattat Rakovskijs deklARATION och ansett den värdig, trots på möjligheten till en kompromiss, att den oppositionelle kunde få möjlighet att tjänstgöra utan att göra avbön. Han föreslog detta för de lokala myndigheterna som skickade honom med flyg till Moskva. När han förstod vad man föreslog honom, bad han bara att få återvända dit han kom ifrån.¹²⁰

Reaktionerna på de två veteranernas kapitulation tycks inte ha gått längre än vad Byk gjorde. Det rörde sig om samma snabbt korrigerade missbedömning som far och son Jeltsin enligt Victor Serge gjorde samtidigt.¹²¹ De tre första kapitulationsvågorna 1928-29 hade definitivt härdat männen i den andra bolsjevik-leninistiska generationen, som alltför väl, och med goda skäl, visste hur stark den mekanism var som hade malt sönder deras företrädare. Dessutom, som Ciliga noterade i Verchneuralsk: "Rakovskij spelade ingen självständig roll i oppositionen som bara erkände Trotskij som ledare. Man lyssnade på Rakovskij som Trotskij språkrör".¹²² När Rakovskij och Sosnovskij gick under beseglade de bara sina egna öden.

De sista åren

I och med Hitlers seger i Tyskland ändrades styrkeförhållandena mellan klasserna i världsskala: i SSSR gav detta Stalin möjlighet att genomföra den "slutgiltiga lösningen" – något dittills aldrig tidigare skådat – på frågan om Vänsteroppositionen.

Det är inte lätt att återskapa dessa år, då Victor Serge frågade sig om det inte var "midnatt i seklet". Inga fler kommunikationer mellan SSSR och Trotskij: ingen aktivist eller sympatisör vågade ta risken att skriva. GPU drar åt greppet allt hårdare: från 1935 lyckades man placera en av sina agenter, Zborowski, hos Leon Sedov i Paris. Han är aktiv under pseudonymen Etienne och meddelar allt han får veta direkt till GPU¹²³. Den lilla ryska gruppen i Paris slits sönder av de misstankar som Etienne sprider för att skydda sig själv¹²⁴. De sista informationerna kommer bit för bit med de sista aktivisterna som lyckas lämna Sovjetunionen. Davtian-Tarov som kommer till Persien i augusti 1935, Ante Ciliga som landar i Prag i december samma år, och slutligen Victor Serge som frigges och kommer till Bryssel i april 1936. Under år 1937 kommer männen som brutit med GPU, Ignace Reiss och Walter Krivitskij¹²⁵ med sina bidrag, ur en annan vinkel. Och det är verkligen de sista.

¹¹⁹ Vittnesmål från Tarov inför underkommissionen i Paris, *La Commune*, 27 augusti 1937.

¹²⁰ Serge, *Minnen ...*, s. 338.

¹²¹ Brev från Serge till Trotskij, 27 maj 1936, Harvards universitetsbibliotek, 5013.

¹²² A. Ciliga, *op. cit.* s. 193.

¹²³ Mordka Zborowski, alias Mark, alias Etienne (född 1908) föddes i ryska Polen och hade tillbringat en del av sin barndom där. Han studerade i Frankrike, var någon tid aktiv hos mensjevikerna, och efter att ha blivit kontaktad av GPU i Grenoble gick han in i den franska organisationen och blev mycket snabbt nära medarbetare till Leon Sedov. Trots att han var föremål för misstankar från flera aktivister lyckades han undvika problem, även efter stölden av arkiven och Sedovs död. Han emigrerade till USA 1941, avslöjades och erkände 1955 sin roll som "informatör": 1938 dömdes han till fem års fängelse. Det tycks som om han främst övervakade och kontrollerade Sedov, men den senare som noga delade upp sitt "konspirativa" arbete satte honom aldrig i kontakt med någon Sovjetmedborgare, och han deltog endast i att skicka ut bulletinen till andra länder än Sovjetunionen.

¹²⁴ I detta ämne kan man konsultera breven från 1939, där Lola Estrine redogör för motsättningarna inom den "ryska gruppen i Paris" där alla söker efter provokatören. Literator (V. Serge) anklagar Dama (Elsa Reiss) eller Paulsen (Lilia Estrine), och Etienne klarar sig undan.

¹²⁵ Ignacy S. Poretiski, alias Ludwig, alias Ignaz Reiss (1899-1937), aktiv inom polska kommunistpartiet, hade övergått till underrättelsetjänsten inom Röda armén och blivit en av de ansvariga för GPU (NKVD) i Västeuropa. 1937 tog han beslutet att bryta med Moskva och ansluta sig till Fjärde internationalen. Han sköts i Schweiz 4

Men det är med hjälp av deras informationer som man kan återskapa delar av det som hade hänt i SSSR under de sista åren då oppositionen är döende. Det tycks som om de deporterade kring 1933 eller 1934 hade hyst ett svagt hopp om att förbättra sitt öde – kanske inom ramen för den relativa avspänning som säkerligen påtvingats Stalin av oppositionen inom apparaten som hade fört fram Kirov som sin kandidat i stället för nummer ett. Här och där avbröts de automatiska förnyandena av straffen och ibland fick tidigare ”isolerade” tillstånd att leva i exil. Det finns till och med ett fall där en gammalbolsjevik, medlem i oppositionen, blir frigiven utan att ha kapitulerat: det handlar om N I Muralov som fick tillstånd att arbeta som agronom i Sibirien. Flera ledare ur den unga generationen i oppositionen, som vid den tiden har lämnat isoleringen, lever nu i en otrygg tillvaro, i exil, och har ibland familjen med sig. Man vet till exempel att Victor B Jeltsin befann sig i Arkangelsk 1933-35 och V F Pankratov var i Orenburg. 1934 fick E B Solntsev efter en dubbel förlängning tillstånd att leva i exil i Sibirien. G. Ja. Jakovin lever under liknande omständigheter i Stalinabad. Gevorkian är också ”fri”.

Men det handlar om en mycket kort respit. Första december skjuter den unge kommunisten Leonid Nikolajev ner Kirov med revolver i Smolnyj: GPU – Stalin bakom Jagoda – plockade fram sin ”konspiration” för att få en förevändning till det blodbad som ansågs nödvändigt för att ta tillbaka kontrollen. På några dagar satte den första arresteringsvågen stopp för de djärva drömmar om en halv frihet i exil som vissa oppositionella kunde ha närt. Alla grips utan undantag, alla får lika hårda domar. Många försvinner. Den automatiska strafförlängningen sätter igång igen, en obönhörlig mekanism som GPU:s ledning sköter – nu kallat NKVD.

Under denna period förekommer inte många kapituleringar. 1935 talar man om Veronika S Kasparova som är gammal och mycket sjuk. Ingen tror på Stopalovs utannonserade kapitulering, utan ser det som en ”manöver”. Istället innebär tillflödet av tiotusentals nyanlända i lägren, varav de flesta är unga, att bolsjevik-leninisterna riskerar att få nya fräscha trupper, förstärkning av stridande och blivande kadrer. Snart börjar man omgruppera bolsjevik-leninisterna för att isolera dem från massan av deporterade och dömda. ”Lägren” blir alltmer ”koncentrationsläger”, och isoleringarna får tillbaka sina invånare: trotskisten V. F. Pankratov kommer tillbaka till Verchneursk 1935 och återfinns i samma cell Kamenev, Slepkov och Smilga.

Gjorde några av männen i den unga generationen 1934 något försök att i exil bygga upp, inte en egentlig organisation, men centrum för ett nätverk? Liksom Victor Serge kan man tvivla på detta, han anser ett sådant företag omöjligt. Men det är för detta som G. Ja. Jakovin, Ch. M. Pevzner, V. F. Pankratov och E. B. Solntsev anklagas 1935. Solntsev dör i januari 1936 på sjukhuset i Novosibirsk efter en framgångsrik hungerstrejk mot en förlängning och mot GPU:s vägran att låta honom leva i exil i Minusinsk med sin hustru och sitt barn.¹²⁶

Pankratov och Pevzner får båda två fem extra år i isoleringen, den ena skickas till Verchneursk och den andre till Tjeljabinsk, och båda försvinner för alltid. Den förre lyckades bara meddela sina vänner i Orenburg att rannsakingen hade varit ”ohygglig”.¹²⁷

Aktivisterna i Vänsteroppositionen avrättas utan rättegång, och många av dem dog säkert under förberedelserna för skåderättegångarna, dessa märkliga tillställningar där man mycket

---

september 1937. Samuel Ginzburg alias Walter, alias Krivitskij (1889-1941) var också av polskt ursprung och hade ägnat sig åt samma verksamhet som Reiss. Han tycks ha försökt varna Reiss för beslutet att mörda honom och tvekade länge innan han i sin tur avvek i december samma år. Reiss fick aldrig tid att göra några avslöjanden, även om hans *Carnets* innehöll intressanta anteckningar. Krivitskij ”dikterade” i stället en bok.

¹²⁶ ”Solntsevs död”, *Bulleten Oppositsii*, nr 50, maj 1936, s. 17. Texten är av Serge, ibland ord för ord det han skrivit till Trotskij och Sedov i detta ämne.

¹²⁷ Serge, *Minnen...*, s. 342.

väl kan föreställa sig att Stalin skulle ha gillat att använda en av de ”okuvliga” som hade motstått honom i årtal i rollen som anklagad som erkänner sina brott. Trotskij själv fruktade, inte utan orsak, inför varje rättegång att se en av de egna uppträda, krossad av de fulländade metoder vars effektivitet han inte underskattade. Bland alla män som inte hade kapitulerat lyckades Stalin bara krossa Muralov, just den som han egendomligt nog hade skonat och låtit utöva sitt yrke som agronom i Novosibirsk.

Detta slag – som var mycket hårt för Trotskij – blev det enda. Bland de anklagade i de tre stora Moskvarättegångarna framträdde en del av de tidigare ledarna och aktivisterna inom oppositionen, men med undantag för Muralov hade alla dessa redan ”kapitulerat” årtal tidigare och gjort offentlig avbön, Zinovjev och Kamenev, Pjatakov och Krestinskij 1928, Smirnov, Mratjkovskij, Boguslavskij, Ter-Vaganian efter Radek 1929, och slutligen Rakovskij 1934. Men ingen av de bolsjevik-leninister som hållits i isoleringen i årtal och varit organisationen och programmet trogna, samarbetade i slutändan, inte ens under tortyr, i de riggade rättegångarna, och de flesta av dem fick betala sin vägran med livet.

Vad dessa män var 1936 har vi bara ett enda vittnesbörd om, Victor Serges. Han skriver till Trotskij 27 maj 1936, strax efter sin frigivning och ankomsten till Belgien:

”Just nu är vi mycket få, några hundra, kanske femhundra. Men dessa femhundra kommer inte att ge vika. Det är luttrade män som lärt sig att tänka och känna själva, och som med lugn accepterar tanken på förföljelse utan slut. I isoleringarna är våra kamrater kanske några tiotal, på hundratals zinovjevister, högerfolk och andra eländiga stalinister. Bland oss är inte enheten särskilt stor. Boris Mich(ailovitj) Jeltsin sa: ‘Det är GPU som enar oss.’ Det finns två tendenser som är ungefär lika stora: de som anser att man måste revidera allt, att vi har gjort fel ända från början av Oktoberrevolutionen, och de som anser att den första bolsjevismen är oangripbar. De förra är böjda att anse att ni har rätt när det gäller organisationsfrågor, med Rosa Luxemburg i vissa fall, mot Lenin i andra fall. I den meningen finns det en trotskism med djupa rötter (personligen hyser jag också den åsikten, även om jag också anser att Lenins organisationsprinciper har visat vad de går för i en given period och ett givet land, alldeles särskilt ett efterblivet sådant). Vi är också helt oense när det gäller problemen med den sovjetiska demokratin (de förra är anhängare av den allra bredaste arbetardemokrati inom diktaturen: mitt intryck är att den tendensen ändå är den långt starkare). I isoleringarna har en grupp bildats kring ”statskapitalismen” (*Goskappisty*): de säger att statskapitalismen, som Mussolini, Hitler och Stalin var på väg mot på samma sätt, idag är proletarietets värsta fiende. De är inte många, men det finns bland dem några ytterst kunniga kamrater [...] Det blir allt svårare om inte omöjligt att hålla fast [...] Det finns i allmänhet inga auktoriteter längre: de äldre är diskrediterade, de unga vill tänka själva. Med ‘äldre’ menar jag här generationen oppositionella från 1923-28 varav det bara finns kvar några få beundransvärda kadrer, för övrigt unga, sådana som Jakovin och Dingelstedt.

I isoleringarna och på andra ställen finner man framför allt trotskistiska oppositionella från 1930-33. En enda auktoritet finns kvar: er egen. Ni har där en ojämförligt stark moralisk ställning, och en absolut hängivenhet..”¹²⁸

Vi kan lägga åt sidan den meningslösa polemiken kring frågan om hur stor del av bolsjevik-leninisterna som stödde Serges ”revisionistiska” inställning och hur många som var trogna en ”ortodoxi” som de sedan lång tid inte längre hade verktygen till, nämligen en konkret analys av konkreta förhållanden. Varken Serge eller någon av hans dåtida kamrater hade någon möjlighet att skaffa sig en överblick i dessa frågor. Men vi kan påpeka att Serge hade fått i uppdrag av två gamla aktivister att be Trotskij om bekräftelse i frågor som de bedömde som avgörande. Boris M Jeltsin vill veta om Trotskij som han tänker att Sovjetunionen i fall av krig måste försvaras villkorligt, och Vassilij M. Tjernytj, tidigare politisk kommissarie i Röda armén, chef för tjeikan i Ural, anser att man inte längre kan tala om SSSR som ”proletariatets

¹²⁸ Serge till Trotskij, 27 maj 1936, Harvarduniversitetets bibliotek, 5013.

diktatur”, att byråkratin är ett ”särskilt samhällsskikt” och att man måste bygga ett nytt parti i SSSR ¹²⁹

Det som är sant är att trotskisterna i Sovjetunionen samtidigt har hållit fast vid lojaliteten mot personen Trotskij som symbol för Oktoberrevolutionen och ett levande parti, och vid en outrotlig känsla för arbetardemokratin. Om detta vittnar deras egna åsiktsskillnader, och just det är en faktor i deras orubbliga enhet mot kontrarevolutionen under dessa mörka tider.

Efter Serges informationer uppstår en mycket lång tystnad kring trotskisternas öde i Sovjetunionen. Inte förrän 1961 kommer minnen från en tidigare politisk fånge i Vorkuta med informationer som sedan kompletteras av ett *samizdat*-manuskript, och till sist boken av den mest kända av de få överlevande, Maria Michailovna Joffe¹³⁰, änka efter en sovjetisk diplomat som var vän till Trotskij och som begick självmord 1927. Hans begravning gav tillfälle till den sista offentliga manifestationen från oppositionen i Moskva.

I slutet av 1936 kan vi nu återfinna spåret efter några av de män och kvinnor som vi sedan 1928 har försökt följa och göra dem sällskap fram till döden, den ”sista avdelningen” av de sovjetiska trotskisterna. Dessa källor, som skiljer sig mycket både vad beträffar ursprung och datum för publiceringen, sammanfaller på några väsentliga punkter. Enligt de tre författarna hade praktiskt taget alla överlevande bolsjevik-leninister i Sovjetunionen vid denna tidpunkt år 1936 omgrupperats till lägernebulosan Petchora, kring Vorkuta, i ”fängelset ovanför polcirkeln” som en av dem sade.

Många män saknades vid uppropet, troligen offer för ”förberedelserna” inför de offentliga rättegångarna: varken Dingelstedt, Pankratov, Pevzner, Man Nevelson, Victor Jeltsin eller Sermuks var där. Inte heller Solntsev som hade dött i början av året. Men det finns i alla fall tiotals namn som vi känner igen: Igor M. Poznanskij, tidigare sekreterare åt Trotskij, G. Ja. Jakovin, armeniern Sokrat Gevorkian, veteranen V. V. Kossior och hans väninna Pacha Kounina, Moussia Magid, Ida Tjumskaja, Kote Tsintsadzes båda bröder, Chotimskij, Andrei Konstantinov, Karlo Patskachvili, Karl Melnaïs, Vasso Donadze, Sasja Miletjin, som redan har nämnts tidigare i detta arbete och Maria M. Joffe själv. Där finns också en kvinna som var personlig vän till Natalja Sedova, Faina Viktorovna Jablonskaja, historielärare vid Journalist-institutet 1927 och oppositionens stabschef hos Trotskij under de sista dagarna 1927, samt den tidigare ledaren för untkommunisterna Raja V. Lukinova.

Mensjeviken M B, en överlevande från Vorkuta, beskriver dessa aktivister – hans politiska motståndare – som han uppskattar till flera tusen, varav tusen i det läger där han själv levde: De vägrar att arbeta mer än åtta timmar, ignorerar systematiskt och organiserat reglementet, kritiserar öppet Stalin och generallinjen samtidigt som de förklarar sig vara redo att villkors-

¹²⁹ Brev från Victor Serge, Harvarduniversitetets bibliotek, 17399, med tillstånd från Harvard: en viktig del av texten har publicerats i *Biulleten Oppositsii* nr 51, juli-augusti 1936. I den texten framställs det som att budskapen kommer från aktivisterna ”A” och ”B”. Det är i sitt brev av 5 maj 1936, Harvarduniversitetets bibliotek, 5013, som Serge ger nyckeln och meddelar att ”A” är B. M. Jeltsin och ”B” V. M. Tjernytj. Vi kan tillägga att detta identifierar dokument 17399 som enligt katalogen kommer från en ”icke identifierad person”

¹³⁰ Dessa tre dokument är i publiceringsordning: M. B., ”Trotskisterna i Vorkuta”, *Sotsialisticheskii Vestnik*, november-december 1961, *samizdat*-dokumentet *Renaissance du bolchevisme en U.R.S.S. Mémoires d'un bolchevik-léniniste* (Paris, 1970) och slutligen den redan nämnda boken av Maria M. Joffe, *One Long Night* (London, 1978). Man finner ett identiskt vittnesbörd, men mycket mindre detaljerat, i den italienske kommunisten Dante Cornelis minnen skrivna efter 24 år av deportering. De tre första författarna uppger många namn och ger rika tillfällen till jämförelser. Corneli känner bara trotskistiska arbetare som han träffat på fabrik och några få individer. Av alla offren i Vorkuta nämner han bara ett namn på en känd ”trotskist”, en före detta officer i Röda armén som han lärt känna i Rostov, Ivan P. Psalmopevtsev (-1938), om vilken han påpekar att denne befann sig på den första listan med avrättade. Detta är lätt att kontrollera; I. P. Psalmopevtsev, gammal bolsjevik-leninist, en av dem som undertecknade ”De 83:s deklaration”. Han var fängslad redan i Verchneuralsk och fanns redan 1932 på listan över hungerstrejkande i detta fängelse.

löst försvara Sovjetunionen. På hösten 1936, efter den första Moskvarättegången, organiserar de möten och protestmanifestationer och beslutar vid ett stormöte efter inlägg från deras ledare om en hungerstrejk. Enligt Maria M Joffe är kraven: 1. Samla de politiska fångarna och åtskilj dem från rent kriminella, 2. Återföre de familjer som är utspridda i olika läger, 3. Arbetsuppgifter som motsvarar vars och ens yrkesutbildning, 4. Rätt att ta emot böcker och tidningar, 5. Bättre mat och bättre levnadsförhållanden.¹³¹

Mensjeviken M B tillägger krav på åtta timmars arbetsdag, matransoner utan krav på uppfyllande av normen, sjuklingar, kvinnor och gamla ska skickas bort från polarregionen. Den valda strejkkommittén ingår Grigorij Ja. Jakovin, Sokrat Gevorkian, Vasso Donadze och Sasja Miletjin¹³², som alla var bolsjevik-leninister och de tre förstnämnda veteraner från hungerstrejkerna 1931 och 1933 i Verchneursk.

Strejken börjar den 27 oktober 1936 och pågår i 132 dagar. Alla medel används för att knäcka den: tvångsmatning, avstängning av värmen vid temperaturer på minus 50 grader. Plötsligt ger de lokala myndigheterna vika på order från Moskva: alla krav uppfylls, de strejkande som gradvis börjar äta igen står under läkarkontroll.

Efter några månaders vapenvila börjar förtrycket på nytt. Matportionerna minskas, bröd-ransonen går ner till 400 gram per dag, våld från de andra fångarna uppmuntras. Sedan placeras nästan alla trotskister och de som hade gått med i hungerstrejken i egna byggnader – i Vorkuta ett gammalt tegelbruk – omgivna av taggtråd och bevakade av militär dag och natt.

En marsmorgon 1938 förs 35 män och kvinnor, bolsjevik-leninister, ut på tundran, radas upp framför färdigrävda gropar och avrättas med kulspruta. Maria M Joffe hör den dagen det första namnet på listan över avrättade, Grigori Ja. Jakovin, den ”röde professorn” vars namn sedan följs av andra medlemmar av strejkkommittén.¹³³ Avrättningarna fortsätter dag efter dag på samma sätt i mer än två månader. Mannen som har Stalins uppdrag att genomföra den ”slutliga lösningen” på problemet med vänsteroppositionen heter Kachketin. Maria M. Joffe, som han förhörde under månader, uppskattar att han dödat tiotusentals.

I ett skakande vittnesbörd skildrar hon vad de bolsjevik-leninistiska kamraterna, Patskasjvili, Zina Kozlova, familjen Konstantinov – alla med särpräglade personligheter, tvingas utstå från gruppen vanliga straffångar, och hon berättar i detalj om dessa mord.

1938 berättar en man, en gammal fånge om den första kollektiva avrättningen som han blev vittne till vid tegelbruket i Vorkuta.¹³⁴ Han minns livet i barackerna:

”Vi hade en muntlig tidning, *Pravda bakom galler*, vi hade små grupper, cirklar där de fanns många intelligenta och lärda människor. Då och då gjorde vi ett satiriskt blad. Vilka, delegaten från vår barack, var journalist, folk tecknade illustrationer på väggen. Vi skrattade också. Det fanns många ungdomar.”¹³⁵

Maria Joffe berättar i sin tur:

”Under tegelbrukets förfallna tak hade lägrens skapande elit samlats, tappra och modiga människor. Deras argument och hänförelse, deras förmåga att ge logiska svar, ibland profetiska, hade fört in livskraft i den outhärdliga stillastående tillvaron i den otroligt iskalla ladan som var full av sjuka människor [...] Deras sarkasmers bitande syrlighet avslöjade sanningen om en annars obegriplig verklighet [...] En dag fick de en tobaksranson: ”Förbered er för förflyttning.” Det blev som en

¹³¹ M.M. Joffe, *op. cit.*, s. 1819. Aleksandr Solzjenitsyn har flera gånger nämnt hungerstrejken bland trotskisterna i Vorkuta, i *Den första kretsen* och *Gulag-arkipelagen*.

¹³² M. M. Joffe, *op. cit.*, s. 19.

¹³³ *Ibidem*, s. 35.

¹³⁴ *Ibidem*, s. 41.

¹³⁵ *Ibidem*, s. 41-42.

injektion av ett livselixir [...] De kastade sig ut i dagen med hälsningar till den rena luften, till den vita vägen och kanske till ett nytt liv. De packade snabbt sina saker: det var folk som kunde skratta och skämta [...] Mindre än en timme senare föll den första kroppen, som ett träd med avhuggna rötter. Därefter föll en hel rad av män och kvinnor, som alltför lösa knutar, som oformliga klumpar föll de huller om buller ner i stenbrottet. Och de täcktes av tyngden av de döda kroppar som föll över dem.

De som tänker en äkta tanke är alltid en minoritet. De är dem man gör sig av med först: Ett! Två! Eld! De stod vid sina gravar och sjöng ”Warszavjanka” (Kampen för klassen)... sångens ord blandades med skottsälvorna.

Kachketin stod intill och gav tecken till kulspruteskyttarna. Allt var nedmejat, nerhugget, sångerna, andan, livet. Man trampade på sidorna i oavslutade liv. Hur mycket hade de kunnat ge till revolutionen, folket, livet? Men de finns inte längre. Det är definitivt och utan återvändo.”¹³⁶

Det första bokslutet

Vi har ansett denna korta historiska uppsats vara nödvändig för att presentera de oerhört intressanta dokument som finns i detta och nästa nummer. Vi har här sett ett nödvändigt komplement till vår dokumentära forskning för att presentera Trotskijs *Samlade verk*. Om det i en nära framtid leder till systematiska studier kring Vänsteroppositionen i SSSR, särskilt via Trotskijs exildokument, så kommer vårt syfte till stor del att vara uppnått.

Men vi anser att vi har lärt oss en del under resans gång. Givetvis skulle en filmare som idag vill berätta denna historia inte kunna sluta på något annat sätt än med den händelse som Maria M Joffe beskriver från Faina V. Jablonskajas död: ”vacker och med huvudet högt trots att hon hade händerna bakbundna”¹³⁷ över den förra Komsomolmedlemmen Raja V. Lukinovas livlösa kropp i snön i en kappa röd av blod.¹³⁸ Men vår uppfattning av historia går längre än till att rekonstruera en av detta sekels mest skrämmande tragedier, ett sekel som ändå har sett så många folkmord.

Det är sedan några år vanligt, särskilt bland amerikanska historiker, att presentera Trotskij som ”helt avskuren” från den sovjetiska verkligheten på trettioalet, till den grad att han var helt okunnig om krisen inom apparaten och förhistorien till mordet på Kirov. De upptäckter som ILT:s forskare har gjort angående ”oppositionsblocket” 1932 behandlar dessa tolkningar efter förtjänst.

Och fram till idag har Sovjetunionens och den kommunistiska rörelsens forskare – inklusive Isaac Deutscher¹³⁹ – intresserat sig betydligt mer för Trotskij än för trotskisterna och har på sätt och vis haft samma inställning.

Men helt nyligen har en tankeskola – som inte har något att göra med någon form av historiskt tänkesätt – ansträngt sig att med skiftande resultat bevisa att ”trotskismen” i själva verket bara var en enkel variant av ”bolsjevismen”, som i sista hand knappast skiljer sig från ”stalinismen” som också härrör därifrån, och därför är dömd att försvinna i samma ögonblick som dess ledare ”avskiljs” från denna ”makt” som egentligen var deras enda existensberättigande.

De båda tolkningarna närs visserligen av politiska inriktningar som i princip befinner sig långt från varandra, men de har ett tema som är betydligt äldre och mer beständigt, och får sin näring från ”trotskismens” högermotståndare, socialdemokratin och stalinismen, som båda

¹³⁶ *Ibidem*, s. 44.

¹³⁷ *Ibidem*, s. 44.

¹³⁸ *Ibidem*, s. 34.

¹³⁹ Isaac Deutscher (1907-1967), medlem i kommunistpartiet i Polen 1926, utesluten 1932, gick med i Vänsteroppositionen, där han blev en av de mest lysande journalisterna. Emigrerade till Storbritannien 1939, skrev först en Stalinbiografi och efter Stalins död en biografi över Trotskij i tre band.

förklarar trotskisternas ”slutliga” försvinnande från SSSR med deras ”sektarism”, det vill säga genom att envist förneka verkligheten – och förvandlar dem på så sätt till någon sorts historiens avfall.

De dokument som denna studie stöder sig på tycks oss även behandla dessa tolkningar efter förtjänst. De visar i själva verket att den strömning som i SSSR utgjorde Vänsteroppositionen åtminstone fram till 1940 har varit en viktig och permanent faktor i landets politiska liv, för att inte säga en ofta avgörande faktor. Måste vi här påminna om Röda orkesterns ledare Leopold Treppers – en stalinist som förlorat illusionerna – hyllning till sina trotskistiska motståndare från trettioalet, en hyllning som säkerligen gäller för flera generationer?

”Trotskisterna har i dag rätt att anklaga dem som ylade med vargarna i går. Men de får likväl inte glömma, att de i motsats till oss hade den enorma fördelen av ett sammanhängande politiskt system som skulle kunnat ersätta stalinismen, vilket de kunde klamra sig fast vid i sin djupa förtvivlan över att revolutionens tanke blivit förrådd. De ’erkände’ inte, eftersom de visste att detta varken skulle gagna partiet eller socialismen.”¹⁴⁰

Än i dag har det inte i SSSR presenterats någon sammanhängande förklaring, byggd på den konkreta verkligheten, till de stalinistiska brotten under trettioalet eller till stalinismens egen historia. Än i dag är den ”trotskistiska” tolkningen av denna period i sovjetisk historia förbjuden för forskare och för en generation unga historiker som inte har upplevt Stalin. Kan man verkligen tro att så skulle vara fallet om trettioalets trotskister och de förklaringar de gav var så till den grad avskurna från verkligheten i dåtidens – och dagens – sovjetiska samhälle?

Vi kommer här inte att återkomma till att den trotskistiska strömningen fortsatte att existera på basnivå, på fabriker och till och med på kolchoserna, även sedan organisationen som sådan hade krossats, en fortsatt närvaro som Merle Fainsod bekräftar genom sina upptäckter i arkiven i Smolensk¹⁴¹ och som i dag bekräftas genom fynden i exildokumentet i Harvard. Vi vill bara som en sorts slutsats understryka att de goda tänkare som idag försöker visa att ”trotskismen” var en ”variant” av leninismen som stod mycket nära stalinismen får svårt att förklara de fakta som vi fortsättningsvis anser vara fastställda utom tvivel. Vi anser oss kunna hävda: 1. att trotskisterna mellan 1928 och 1940 var de enda konsekventa motståndare till stalinismen som hade någon form av folkligt stöd, 2. att de var de motståndare som – även sedan de var utrotade – verkligen skrämde Stalin och hans män, 3. att det var de som man tvingades använda de mest radikala medlen mot, den ”slutliga lösningen” för att försöka få bukt med dem.

Om trotskisterna hade varit sektarister utan hopp, dogmatiska personer som verkligen var avskurna från det politiska livet och de sovjetiska massorna, skulle det vara obegripligt varför Stalin drog igång massförtrycket i slutet av trettioalet – Moskvarättegångarna, de stora utrensningarna – i form av kamp mot alla som var inblandade i 1932 års block mellan olika oppositioner inom partiet och trotskisterna. Krusjtjev, som var en god sammansvuren, bevarade hemligheten noggrant, men gav han inte omedvetet nyckeln till svaret på denna fråga när han avslöjade existensen av det berömda telegram från september 1936 där Stalin anklagade GPU för att vara *fyra år* försenade? Det skulle vara lika omöjligt att förstå varför det var för bolsjevik-leninisternas skull Stalin uppfann systemet med ”koncentrationsläger” som hade i uppdrag att komplettera de sprängfyllda fängelserna. Och när fängelser och läger blev överbefolkade av hundratusentals nya fångar, varför det var trotskisterna regimen beslöt att skilja från de andra, och byggde specialläger och -fängelser som isolerade dem – dem och

¹⁴⁰ Leopold Trepper, *Röda kapellet*, s. 59.

¹⁴¹ Arkiven i Smolensk, både partiets och GPU:s, föll 1941 i Wehrmachts händer under blixtoffensiven. 1945 tog den amerikanska armén över dem. En sammanfattning av dokumentet i arkiven har publicerats i Merle Fainsods verk *Smolensk under Soviet Rule*.

endast dem – från den stora massan av fångslade, för vilka de uppenbarligen var de enda som kunde komma med förklaringar och skäl att kämpa.

Om trotskisterna hade varit obotfärdiga ”sektister” eller utopiska ”drömmare” avskilda från verkligheten, tror man verkligen att det hade varit nödvändigt för att få bukt med deras existens – som redan den var en form av motstånd – att massakrera dem till sista man i Vorkuta? Bland de miljoner som frigavs från koncentrationslägren efter Stalins död talar vittnesmålen om att bara mensjeviker, socialistrevolutionärer, zinovjevister, högerfolk, överlevde, säkert några tiotal ur varje kategori, medan de överlevande trotskisterna kan räknas på ena handens fingrar?¹⁴² Är detta verkligen en slump?

De förklaringar som historiker, till och med icke-stalinister eller antistalinister, i allmänhet har givit för trettioalet går i grunden på samma linje som den vi här har kritiserat, och som när det kommer till kritan ligger helt nära den som den stalinistiska regimen uppenbarligen behövde. Att förneka existensen av ett oppositionsblock, att som somliga gör förneka till och med existensen av kommunistiska oppositionsgrupper, att inte se den verklighet där trotskisterna av alla de andra kommunistiska oppositionerna ombads att ingå ett ”block” med dem, är inte detta ett speciellt sätt att bidra till trotskisterna isolering och förminska deras roll?

När Victor Serge kommer tillbaka från Sovjetunionen 1936 kritiserar han livligt Trotskij's analys av den sovjetiska pressen, och där han tror sig kunna uppskatta antalet anhängare – oorganiserade – som drabbats av det storskaliga förtryck som just påbörjats till cirka 10 000. Mellan 1936 och 1938 slogs världsoptionen av det stora antal gammalbolsjeviker som ”erkände” under Vysjinskijs piskrapp, avsvärjde sig allt och överöste Trotskij med rituella förolämpningar. En närmare analys ger emellertid vid handen att till och med I N Smirnov, nerbruten av månaders förhör, kan komma undan åklagarens strypgrepp och kommer med svar som i själva verket innebar ett underkännande av anklagelserna och ett försvar för Trotskij.¹⁴³

Men varför har man inte tänkt på att, förutom dem som ”erkände”, räkna dem som inte ”erkände”? Lominadzes, Stens och Rjutin slutliga tystnad, Preobrazjenskij's, Smilgas,

¹⁴² Bland de okuvliga som överlevde Stalin kan man, förutom Maria Joffe själv, nämna den ”röde läraren” N. Palatnikov och den förre redaktören för *Trud*, D. Verjblovsij - båda brevväxlade med Trotskij i exil – som tysken Claudius träffade i Vorkuta efter 1953. Bland de som kapitulerade och slutligen räddade livet kan man nämna två: Boris S. Livsji's (1896-1949), tidigare röd lärare som kapitulerade efter I. N. Smirnov och tillsammans med honom återupptagit underjordiska aktiviteter, vilket renderade honom ett nytt gripande i december 1932. När han frigavs är obekant: under andra världskriget arbetade han som krigskorrespondent. Vad gäller Sergej I. Kavtaradze, jfr nr 34. Han greps i januari 1930 och tillbringade någon tid i Verchneuralsk. Han frigavs utan föregående ”deklaration” 1932, rehabiliterades 1940 och blev sedermera vice folkkommissarie för utrikes ärenden. Lev Z. Kopelev (född 1912) berättar i sin självbiografi *No jail for thought* att han 1929 under några veckor tillhörde den underjordiska oppositionen i Charkov och av det skälet avtjänade några dagars fängelse under våren detta år; episoden skulle komma att förfölja honom många år senare, särskilt vid tidpunkten för hans ”affär” i slutet av kriget. I ovannämnda verk nämner Kopelev att förbindelserna mellan det trotskistiska ”centrum” i Moskva och ”bolsjevikenisterna” i Charkov sköttes av Kazakevitj alias Volodja, vid den tiden studerande vid Institutet för maskinbygge i Charkov. Emmanuil G. Kazakevitj (1913-1962), känd som judisk skribent innan han etablerade sig som rysk skribent, fick två gånger Stalinpriset i litteratur. Han gick med i partiet 1944. *Den blå anteckningsboken*, en av hans sista böcker som skrevs efter Stalins död, innehöll positiva omnämnanden av Oppositionen. Kopelev skriver att episoden med Kazakevitj's oppositionella aktivitet troligen aldrig var känd annat än av hans närmaste vänner; tydligen blev han aldrig gripen. En annan överlevare, I. K. Dachkovskij, gjorde sig känd 1967 genom ett brev till *Pravda* om Trotskij, omtryckt i *samizdat*-dokumentet *Političbesky Dnevnik 1964-1970*, ss. 258-260.

¹⁴³ I ett brev till Trotskij påpekar Suzanne La Follette, sekreterare i Deweykommissionen, att I. N. Smirnov under sitt sista vittnesmål under sin rättegång krossade själva grundvalarna för anklagelsen genom att hävda att Trotskij var en fiende eftersom han betraktade Sovjetstaten som en fascistisk stat – vilket givetvis underförstår att Trotskij inte var allierad med fascismen, som anklagelsen hävdade. (S. La Follette till Trotskij, 3 september 1937, Harvards universitetsbibliotek, 2611).

Mdivanis och till och med Sosnovskijs, är den inte lika värtalig som de verkliga ”bolsjevik-leninisternas” tystnad? Hur många av dessa ”kapitulanter” har dött utan att ge Stalin den ”bekännelse” som han med alla medel försökte tvinga ur dem, samtidigt som de gav Trotskij den yttersta hyllningen genom att vägra den slutliga kapitulationen?

Är inte trotskisterna, som somliga till varje pris vill framställa som ”isolerade”, genom historien förbundna med dessa tiotusentals bolsjevik-er som, liksom de själva, har föredragit döden framför bekännelser som skulle vara vanärande för dem själva och för den sak de tjänade?

Frågan tycks oss uppenbar. De dokument som hittills slumrat i den slutna delen av Trotskij-arkiven kommer när de lyfts fram i dagen åtminstone att ha den förtjänsten, att sopa undan alla tolkningar av den sovjetiska historien som gör den till en avskild del av den allmänna historien, styrd av sina egna lagar, utan att lyda under samhällshistoriens allmänna lagar, särskild då klasskampen.

De har också förtjänsten att åter placera den sovjetiska historien i dess internationella sammanhang, tjugonde seklets världshistoria, och att för SSSR:s räkning ge Hitlers seger 1933 samma betydelse som den hittills har tillerkänts gentemot världshistorien. De följande dokumenten, som vi inte utan besvär har varit tvungna att välja ut bland så många andra lika intressanta, vittnar om en sällsynt mänsklig kvalitet, men är också en lika unik som exakt återspeglning av problemen i ett samhälle i övergången mot socialismen. Det skulle rättfärdiga en mer omfattande publicering.

Låt oss avslutningsvis nämna de reflektioner som Maria M Joffes påpekanden har inspirerat till, angående hennes fängelsekamrat Andrei Konstantinov, kallad Kostia. Hon skriver:

”Människor blir hjältar i ögonblick av yttersta spänning, men Kostia var alltid sådan, han gjorde det han gjorde, mycket enkelt och naturligt [...] Hans ord och handlingar var en del av honom själv och kunde inte ha varit annorlunda – han var helt enkelt sig själv [...]. Kostias liv var ett med hans syfte. Han skulle aldrig överge det.”¹⁴⁴

Slutligen tycks det oss, som om den mest blodiga utopi som kan tillskrivas Stalin är att han trodde att det var möjligt att utplåna alla Kostia från jordens yta. Det är mänskligheten själv, som under kampen för att behärska sitt eget öde är upphov till Kostia-människorna i alla länder.

Översättning: *Gunvor Karlström*

---

¹⁴⁴ M. M. Joffe, *op. cit.*, s. 90 och 94.